

The Greek Review of Social Research

Vol 155 (2020)

155 Special Issue: Social and solidarity economy. Editors: Alex Afouxenidis, Michael Petrou and Karolos Iosif Kavoulakos

Urban open spaces as commons: The case of the self-governed Navarinou park

Paschalis A. Arvanitidis, George Papagiannitsis

doi: [10.12681/grsr.24825](https://doi.org/10.12681/grsr.24825)

Copyright © 2020, Paschalis A. Arvanitidis, George Papagiannitsis

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Arvanitidis, P. A., & Papagiannitsis, G. (2020). Urban open spaces as commons: The case of the self-governed Navarinou park. *The Greek Review of Social Research*, 155, 59–98. <https://doi.org/10.12681/grsr.24825>

Πασχάλης Α. Αρβανιτίδης,* Γεώργιος Παπαγιαννίτσας**

Οι αστικοί υπαίθριοι χώροι ως κοινά:

Η περίπτωση του αυτοδιαχειριζόμενου πάρκου Ναυαρίνου

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η διαμόρφωση κοινών στους κενούς, ανοιχτούς, αστικούς χώρους αποτελεί μια καινοτόμο λύση για τη βιώσιμη διαχείρισή τους και την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών, οικονομικών και κοινωνικών προκλήσεων που αντιμετωπίζουν οι πόλεις. Η εργασία εστιάζει στο αυτοδιαχειριζόμενο πάρκο Ναυαρίνου για να συζητήσει το ζήτημα, να αποτιμήσει την εμπειρία του και να προτείνει ενδεχόμενες πολιτικές για επιτυχείς τέτοιες δράσεις. Ειδικότερα υιοθετεί το μεθοδολογικό πλαίσιο SES της Οστρομικής προσέγγισης για να σκιαγραφήσει το Πάρκο ως κοινό και να αναλύσει τα στοιχεία του. Συμπεραίνεται ότι το Πάρκο διαμορφώνει έναν λειτουργικό και αξιόπιστο θεσμό και, ως εκ τούτου, ενδεδειγμένη παρέμβαση αποτελεί η αναγνώριση των συλλογικών δικαιωμάτων και πρακτικών και η διαμόρφωση ενός θεσμικού πλαισίου που να επιτρέπει τέτοια εγχειρήματα να ευδοκιμήσουν.

Λέξεις κλειδιά: κοινά, Κοινωνικό-Οικολογικό Σύστημα (SES), Πάρκο Ναυαρίνου

* Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, e-mail: parvanit@uth.gr

** Υποψήφιος Διδάκτωρ, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, e-mail: papagiannitsis@gmail.com

Paschalis A. Arvanitidis^{*}, *George Papagiannitsis*^{**}

Urban open spaces as commons:
The case of the self-governed Navarinou park

ABSTRACT

Creating commons in vacant, open, urban spaces constitutes an innovative solution for the sustainable management of these places and the mitigation of the environmental, economic and social burdens that urban dwellers face. The paper uses the self-governed Navarinou park as a case study, in order to discuss the issue, evaluate its experience and propose possible policies for successful such actions. In particular, it employs the SES methodological framework of the Ostromian approach to outline the Park as a commons institution and to explore its variables. It concludes that the Park constitutes a functional and credible institution, and as such an advisable intervention would be the recognition of collective rights and practices alongside the development of a framework that would allow such endeavors to thrive.

Keywords: *commons, Socio-Ecological Systems (SES), Navarinou Park*

^{*} Associate Professor in Institutional Economics. Department of Economics, University of Thessaly.

^{**} PhD Candidate, Department of Economics, University of Thessaly.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ένα ενδιαφέρον παράδειγμα «τραγωδίας των κοινών» (Hardin, 1968) αποτελούν οι κενές, ανεκμετάλλευτες ή εγκαταλελειμμένες εκτάσεις αστικής γης, οι οποίες βρίσκονται πολλές φορές υποχρησιμοποιούμενες, παραμελημένες ή αφρόντιστες, και αντιμετωπίζουν έναν διαρκή κίνδυνο υποβάθμισης και καταστροφής (Arvanitidis και Nasioka, 2017). Οι εκτάσεις αυτές μπορούν να παίξουν σημαντικό ρόλο στην αναβάθμιση της ποιότητας ζωής των πόλεων, συμβάλλοντας όχι μόνο στην περιβαλλοντική βελτίωση των αστικών περιοχών, αλλά και στη διαμόρφωση τόπων υγιούς κοινωνικοποίησης, ψυχαγωγίας και πολιτικής συμμετοχής (civic engagement) των κατοίκων (Arvanitidis et al., 2009· Wolch et al., 2014).

Στο πλαίσιο αυτό είναι σημαντικό να ειπωθεί ότι οι συμβατικές λύσεις της δημόσιας ή της ιδιωτικής αξιοποίησης των χώρων αυτών πολλές φορές δεν μπορούν να υλοποιηθούν λόγω έλλειψης πόρων, χαμηλής επενδυτικής αξίας και ενδιαφέροντος, ή/και ασαφών ή δυσεπίλυτων θεσμικών ζητημάτων. Επιπλέον, η πρόσφατη οικονομική κρίση της χώρας, με την κατάρρευση της οικονομίας και τη συνεπακόλουθη δραστική περικοπή των δημοσίων δαπανών (τόσο σε κεντρικό όσο και σε τοπικό επίπεδο) και των εισοδημάτων, είχε ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη διάφορων συλλογικών πρωτοβουλιών και δράσεων σε κάποιες από αυτές τις εκτάσεις, κινηματικού, σε έναν βαθμό, χαρακτήρα με σκοπό, πέραν της διαμαρτυρίας, την αυτο-διαχείριση και την άμεση αξιοποίησή τους από τους ίδιους τους ενδιαφερόμενους (Economides και Monastiriotis, 2009 · Kotronaki και Christou, 2019 · Kousis και Paschou, 2017 · Σερντεδάκης και Τομπάζος, 2018). Παραδείγματα αποτελούν η δημιουργία αστικών λαχανόκηπων, οι καταλήψεις και η επαναχρησιμοποίηση εγκαταλελειμμένων κτιρίων ή χώρων, κ.α. (βλ. μεταξύ άλλων: Anthopoulou et al., 2017 · Daskalaki, 2018 · Partalidou και Anthopoulou, 2017 · Vaiou και Kalandides, 2016 · Αφουξενίδης και Γαρδίκη, 2015 · Καβουλάκος και Γριτζάς, 2015). Η διεύρυνση τέτοιων καινοτόμων πρωτοβουλιών (κοινωνικών καινοτομιών) στην αξιοποίηση και διαχείριση ανεκμετάλλευτων υπαίθριων αστικών χώρων, προς όφελος των ίδιων των κατοίκων, αποτελεί μια ενδιαφέρουσα λύση και δύναται να συμβάλλει στην αντιμετώπιση περιβαλλοντικών, οικονομικών και κοινωνικών προκλήσεων και στην ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και της πολιτικής συμμετοχής, εμφυσώντας ταυτόχρονα την αλληλεγγύη και τον σεβασμό προς τον συνάνθρωπο, την κοινότητα και την πόλη.

Η παρούσα εργασία χρησιμοποιεί το Αυτοδιαχειριζόμενο Πάρκο Ναυαρίνου (εφεξής Πάρκο) ως σημείο αναφοράς για να συζητήσει το παραπάνω ζήτημα, να αποτιμήσει την εμπειρία που κομίζει και να προτείνει ενδεχόμενες πολιτικές για επιτυχείς τέτοιες δράσεις. Πιο αναλυτικά, η εργασία χρησιμοποιεί την Οστρομική προσέγγιση και ειδικότερα το αναλυτικό πλαίσιο «Κοινωνικό-Οικολογικό Σύστημα» (SES) για να περιγράψει το εγχείρημα ως κοινό και, στη βάση αυτή, να αποτιμήσει την επιτυχία του θεσμού όχι απλά με όρους νομιμότητας και ύπαρξης τυπικών περιουσιακών δικαιωμάτων (property rights), αλλά λαμβάνοντας υπόψη ζητήματα κοινωνικής αποδοχής και αναγνώρισης.

Η εργασία διαρθρώνεται ως εξής. Η επόμενη ενότητα παρουσιάζει την έννοια των κοινών και συζητά ζητήματα συλλογικής διαχείρισης των υπαίθριων αστικών χώρων υπό την λογική των κοινών. Στην τρίτη ενότητα περιγράφεται συνοπτικά η μεθοδολογία της εργασίας και το πλαίσιο SES που χρησιμοποιείται στην ανάλυση της περίπτωσης μελέτης μας. Η τέταρτη ενότητα παρουσιάζει την ιστορική εξέλιξη και το πλαίσιο ανάπτυξης και λειτουργίας της πρωτοβουλίας αυτοδιαχείρισης του Πάρκου, ενώ η πέμπτη χρησιμοποιεί το πλαίσιο SES για να κατανοήσει το εγχείρημα ως κοινό και να σκιαγραφήσει αναλυτικότερα τα επιμέρους στοιχεία του θεσμού και τις σχέσεις μεταξύ τους. Η τελευταία ενότητα ολοκληρώνει την εργασία συνοψίζοντας τα βασικά συμπεράσματα που προκύπτουν και συζητώντας ενδεχόμενες πολιτικές για επιτυχείς τέτοιες δράσεις.

2. ΟΙ ΑΣΤΙΚΟΙ ΥΠΑΙΘΡΙΟΙ ΧΩΡΟΙ ΩΣ ΚΟΙΝΟΙ ΠΟΡΟΙ ΚΑΙ ΩΣ ΚΟΙΝΑ

Οι κοινοί πόροι αφορούν μια ειδική κατηγορία οικονομικών αγαθών που χαρακτηρίζονται από αφαιρεσιμότητα και μη-αποκλειστικότητα,¹ με αποτέλεσμα τα άτομα να χρησιμοποιούν τον πόρο με όποιο τρόπο επιθυμούν χωρίς να είναι αναγκασμένοι να συμμετέχουν στη φροντίδα και τη διατήρησή του. Ως αποτέλεσμα ο πόρος σταδιακά υποβαθμίζεται και καταρρέει, μια κατάσταση που ο Hardin (1968) αναφέρει ως «η τραγωδία των κοινών». Οι συμβατικές λύσεις στο πρόβλημα περιλαμβάνουν τη διαμόρφωση σαφώς καθορισμένων περιουσιακών δικαιωμάτων και την απόδοσή τους είτε σε ιδιώτες (ιδιωτικοποίηση του πόρου) είτε στο κράτος (κρατικοποίηση), παρέχοντας στους «ιδιοκτήτες» τα κίνητρα και την εξουσία να

¹ Δηλαδή, από τη μια, η χρήση του πόρου από κάποιον περιορίζει τη χρήση για τους υπόλοιπους και, από την άλλη, υπάρχει δυσκολία (δηλ. υψηλό κόστος) να αποκλεισθεί κάποιος από τη χρήση του πόρου.

επιβάλλουν τη βιωσιμότητα των πόρων (Demsetz, 1967 · Hardin, 1968 · Libecap, 2009).

Ωστόσο, στις παραπάνω λύσεις έχει ασκηθεί κριτική για περιορισμό των δυνατοτήτων και των δράσεων των πραγματικών χρηστών, καταστρέφοντας με αυτό τον τρόπο τις κοινωνικές σχέσεις και τους δεσμούς που χαρακτηρίζουν τις κοινότητές τους («κοινωνικό κεφάλαιο»), σε βάρος τόσο των ίδιων των τοπικών κοινοτήτων όσο και της αποδοτικότητας και της βιωσιμότητας του πόρου μακροπρόθεσμα. Η πλέον γνωστή εκφραστής της θέσης αυτής είναι η Elinor Ostrom, η οποία, μελετώντας μια σειρά πραγματικών περιπτώσεων σε όλο τον κόσμο, διαπίστωσε ότι οι κοινότητες χρηστών μπορούν, υπό συγκεκριμένες συνθήκες, να διαχειρίζονται επιτυχώς τους κοινούς τους πόρους, με την προϋπόθεση ότι πληρούνται κάποια συγκεκριμένα κριτήρια ή «αρχές σχεδιασμού» (Ostrom, 1990, 1992, 1999, 2000, 2008, 2010). Στη βάση αυτή, η Ostrom πρότεινε μια τρίτη, περισσότερο κοινωνικά αποδεκτή, λύση βιώσιμης διαχείρισης, τα «κοινά» (ως καθεστώς), όπου η ίδια η κοινότητα των χρηστών, ξεπερνώντας προβλήματα συλλογικής δράσης, διαμορφώνει μια δομή διακυβέρνησης για να αυτοδιαχειρισθεί και να οικειοποιηθεί τον πόρο με τον βέλτιστο συλλογικά τρόπο. Αυτή η δομή διαρθρώνεται με συγκεκριμένες θεσμικές ρυθμίσεις (κανόνες, πρότυπα, αρχές, πρακτικές, κ.λπ.), οι οποίες καθορίζουν και κατανέμουν δικαιώματα και υποχρεώσεις μεταξύ των εμπλεκομένων και στοιχειοθετούν μηχανισμούς επιτήρησης, επιβολής και επίλυσης συγκρούσεων (Αρβανιτίδης, 2017).

Οι αστικοί υπαίθριοι χώροι αποτελούν έναν ειδικό τύπο κοινού πόρου (Huron, 2015 · Arvanitidis και Nasioka, 2017 · Shah και Garg, 2017) λόγω της μη-αποκλειστικότητας και της αφαιρεσιμότητας που ενέχουν. Η ύπαρξη δε περιορισμένων τέτοιων χώρων στις ελληνικές πόλεις δημιουργεί συνθήκες έλλειψης, αναγκάζοντας τους κατοίκους να ανταγωνίζονται για την πρόσβαση σε αυτούς και την οικειοποίησή τους, σε ένα αστικό περιβάλλον που χαρακτηρίζεται από πληθυσμιακή αύξηση, πυκνή και αυξημένη δόμηση, συρρίκνωση του δημόσιου χώρου και περιβαλλοντική υποβάθμιση (Αρβανιτίδης και Νασιώκα, 2015). Επιπλέον, οι ανεπαρκείς και μειωμένες επενδύσεις στη διατήρηση και τη φροντίδα των δημόσιων υπαίθριων χώρων (πάρκα, πλατείες, κτλ.) από μεριάς τοπικών αρχών (λόγω της έλλειψης χρηματοδότησης ή/και πολιτικής βούλησης) αυξάνει την ανάγκη αποτελεσματικής διαχείρισης των διαθέσιμων υπαίθριων αστικών χώρων, με απώτερο σκοπό τη βελτίωση της ποιότητας ζωής και της ευημερίας του αστικού

πληθυσμού (Green Keys, 2008· Colding et al., 2013 · Αρβανιτίδης και Νασιώκα, 2015). Το καθεστώς συλλογικής διακυβέρνησης (ή αλλιώς, αυτοδιαχείρισης) τέτοιων χώρων ως κοινό φαίνεται να παρουσιάζει μια ευκαιρία για λύση και διέξοδο από αυτή την «τραγωδία», παρέχοντας παράλληλα πολλαπλά οφέλη στην κοινωνική και πολιτική ζωή.

Από την άλλη πλευρά, οι αστικοί υπαίθριοι χώροι αποτελούν εν γένει δημόσιους χώρους, με ό,τι αυτό συνεπάγεται σε πολιτικό, κοινωνικό, περιβαλλοντικό και φιλοσοφικό επίπεδο. Ειδικότερα, «δημόσιος» καλείται κάθε χώρος «...κοινωνικών επαφών, όπου λαμβάνει χώρα πρόσωπο-με-πρόσωπο επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων» (Madanipour, 2003, σελ. 95). Τόσο προγραμματισμένες και παρατεταμένες κοινωνικές επαφές, όσο και τυχαίες ή φευγαλέες συναντήσεις, αποτελούν το σύνολο των αλληλεπιδράσεων που λαμβάνουν χώρα σε δημόσιους χώρους (Hampton et al., 2015). Τα παραπάνω προσφέρουν μοναδικές ευκαιρίες για συνομιλία, συζήτηση, ανταλλαγή πληροφοριών, αλληλεπίδραση και κοινωνικότητα με φίλους, γνωστούς αλλά και αγνώστους, διαδραματίζοντας ουσιαστικό ρόλο στη διατήρηση και την ανάπτυξη των κοινωνικών δικτύων (Hampton και Gupta, 2008· Hampton et al., 2010) και της δημόσιας διαβούλευσης (Delli Carpini et al., 2004). Συνεπώς, οι αστικοί υπαίθριοι χώροι αποτελούν κομβικό στοιχείο του συστήματος επικοινωνίας που φέρνει σε επαφή άτομα με διαφορετικά υπόβαθρα, ανησυχίες, αναζητήσεις, ιδεολογίες, κλπ. (Low et al., 2005), διευκολύνει την έκθεση σε διαφορετικές απόψεις και αφηγήσεις (Hampton et al., 2015) και εν τέλει ενθαρρύνει τον δημόσιο διάλογο, την πολιτική συμμετοχή και τη συλλογική δράση (Arvanitidis, 2017).

Από το αρχέτυπο της Αρχαίας Αγοράς στην Αθήνα, στην πόλη της Jacobs (1961), του Lefebvre (1968), της Massey (2005) και του Harvey (2008 · 2012), η διαμόρφωση του δημόσιου χώρου (όχι μόνο ως προς τη φυσική του μορφή) σχετίζεται με την έννοια της δημόσιας σφαίρας (Habermas, 1989), το πεδίο δηλαδή συνάντησης και συναναστροφής των πολιτών για τη διεξαγωγή παραγωγικού διαλόγου σε θέματα που αφορούν το κοινωνικό γίνεσθαι, προσδιορίζοντας με τον τρόπο αυτό την πολιτική πράξη και τη δημοκρατική λειτουργία. Ωστόσο, παρά την προφανή σχέση μεταξύ δημόσιου χώρου και δημόσιας σφαίρας «...η σύνδεση αυτή παραμένει ασαφής» (Harvey, 2006, σελ. 17), με την ευρύτερη βιβλιογραφία να βλέπει τον χώρο αυτό κυρίως ως δημόσιο αγαθό/πόρο ή ως τόπο/πεδίο ιδεολογικής έκφρασης (Bodirsky, 2017 · Low 2017 · Marcuse, 2014). Η δεύτερη μάλιστα

θεώρηση, που επανήλθε στο προσκήνιο μετά το ξέσπασμα της πρόσφατης πολιτικοοικονομικής κρίσης, περιστρέφεται γύρω από την ευρύτερη έννοια των κοινών, εμφορούμενη από μαρξιστικές και αυτόνομες προσεγγίσεις (βλ. Badiou, 2012 · Caffentzis, 2010 · Caffentzis και Federici, 2014 · De Angelis, 2012, 2014 · De Angelis και Harvie, 2014 · Hardt και Negri, 2000, 2004, 2009 · Harvey, 2011, 2012, 2014 · Holloway, 2010), δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην αναζήτηση εναλλακτικών πολιτικοοικονομικών μορφών οργάνωσης, σε προφανή αντιδιαστολή με το κυρίαρχο νεοφιλελεύθερο μοντέλο. Έτσι, ο δημόσιος χώρος προσεγγίζεται ως πεδίο πολιτικής-κινηματικής έκφρασης και, σε ένα βαθμό, διαλεκτικής ιδεολογικής αντιπαράθεσης, και προσβλέπει μακροσκοπικά στις μεταμορφωτικές δυνατότητες των κοινών προς μια εναλλακτική μετα-καπιταλιστική πραγματικότητα.

Αντίθετα, η πραγματιστική (pragmatic, με τη φιλοσοφική έννοια του όρου) ποροκεντρική προσέγγιση της Ostrom εστιάζει στον τρόπο διαχείρισης, με σκοπό τη βιωσιμότητα του πόρου μέσα στο υπάρχων καθεστώς, χωρίς ωστόσο να αγνοεί τις πολιτικές και κοινωνικές συνιστώσες, επιδράσεις και δυναμικές (Αρβανιτίδης, 2017). Στο πλαίσιο λοιπόν αυτό, η παρούσα εργασία υιοθετεί την Οστρομική οπτική και αναλυτική μεθοδολογία (που περιγράφεται εκτενώς παρακάτω), για να αναδείξει τα κοινά ως ρεαλιστικές προτάσεις συλλογικής δράσης και αυτο-διαχείρισης υπαίθριων αστικών χώρων, με βασικό στόχο τη διατήρηση του πόρου αλλά και την ενίσχυση της κοινωνικής συμμετοχής και αλληλεγγύης, τη βελτίωση της ποιότητας ζωής και τη συνολικότερη ευημερία του αστικού πληθυσμού.

Υπό την Οστρομική θεώρηση, η διακυβέρνηση των υπαίθριων αστικών χώρων ως κοινό αφορά ένα σύστημα θεσμικών ρυθμίσεων (κανόνων, μηχανισμών κ.λπ.), που επιτρέπουν τη βιώσιμη οικειοποίηση και διαχείριση του πόρου από τους ίδιους τους χρήστες. Αυτοί οι θεσμοί αναπτύσσονται συλλογικά από μια κοινότητα παικτών και ενδιαφερομένων, που εξαρτώνται από τον πόρο για την ευημερία και την ποιότητα ζωής τους. Η συμμετοχή στην κοινότητα μπορεί να οριστεί με τυπικό (επίσημο) τρόπο ή σύμφωνα με κριτήρια που διαμορφώνονται άτυπα ή, ακόμα, εκ των υστέρων, όπως ο τόπος διαμονής ή η αποδοχή από τα υπάρχοντα μέλη. Οι ομάδες συμμετεχόντων που εμπλέκονται στο κοινό μπορεί να έχουν πολλαπλούς και διαφορετικούς ρόλους, με πολλαπλά, διαφορετικά, ή και ίδια, δικαιώματα και υποχρεώσεις (*de jure* ή *de facto*). Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι η πρακτική διαχείριση και η βιωσιμότητα του πόρου αποτελεί κρίσιμο χαρακτηριστικό του κοινού και, ως εκ τούτου, η επιτυχία του δεν εξαρτάται τόσο από την

ιδιοκτησία/κυριότητα της γης, αλλά από τη διαμόρφωση και την κατανομή σχετικών περιουσιακών δικαιωμάτων στα εμπλεκόμενα μέρη (Colding et al., 2013 · Shah και Garg, 2017). Ο τρόπος διαμόρφωσης, κατανομής και χρήσης αυτών των δικαιωμάτων έχει σημαντικό αντίκτυπο στα οφέλη που προκύπτουν, σε ζητήματα δικαιοσύνης και αλληλεγγύης και, τελικά, στη βιωσιμότητα του πόρου (Colding και Barthel, 2013).

3. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Η προσέγγιση που ακολουθείται στην παρούσα μελέτη αποτελεί μια σύνθεση των μεθοδολογιών της Ιστορικής Θεσμικής Ανάλυσης και της μελέτης περίπτωσης (βλ. Arvanitidis, 2014), όπου συγκεκριμένα δεδομένα, γεγονότα και καταστάσεις, μελετώνται και αναλύονται σε μια προσπάθεια να προσδιορισθεί και να διατυπωθεί ένα ευρύτερο εννοιολογικό μοντέλο στοιχείων και σχέσεων που χαρακτηρίζει το σύστημα, στη βάση ενός υιοθετημένου θεωρητικού σχήματος και πλαισίου αναφοράς (Stanfield, 1999). Το κλειδί αυτού του τρόπου ανάλυσης και παρουσίασης – γνωστό ως *story telling* και *pattern modelling* (Wilber και Harrison, 1978) – είναι να προσεγγίσει τα εξεταζόμενα φαινόμενα με έναν ολιστικό και δυναμικό τρόπο, εστιάζοντας σε εκείνες τις κρίσιμες παραμέτρους που φαίνεται να έχουν την μεγαλύτερη επεξηγηματική αξία.

Για τον σκοπό αυτό αντλήσαμε πληροφορία από διάφορα είδη δεδομένων και αποδεικτικών στοιχείων: δευτερεύουσες πηγές (όπως σχετικές ιστοσελίδες στο διαδίκτυο, άρθρα εφημερίδων και έγγραφα μελετητών που εξέτασαν το εγχείρημα), πρωτογενή στοιχεία (αρχεία, έγγραφα, ιστολόγια και θέσεις που παρέχονται από την ίδια τη συλλογικότητα), άμεση παρατήρηση (που διεξήχθη τον Νοέμβριο του 2016) και άτυπες συζητήσεις με έξι άτομα («κοινωνούς») τα οποία συμμετείχαν σχεδόν εξ αρχής στην πρωτοβουλία και συνέλευση του Πάρκου (πραγματοποιήθηκαν μεταξύ Νοεμβρίου 2016 και Ιουνίου 2017) με κύριο στόχο την διασαφήνιση και επιβεβαίωση της κατανόησης της κατάστασης στην περίπτωση μελέτης μας.

Η ανάλυση προχώρησε σε δύο στάδια. Πρώτον, βασιζόμενοι κυρίως σε δευτερογενή δεδομένα, συζητήσαμε την ιστορική εξέλιξη και το πλαίσιο ανάπτυξης και λειτουργίας του εγχειρήματος, δηλαδή τη διαδικασία εκκίνησης της πρωτοβουλίας αυτοδιαχείρισης του Πάρκου, τους βασικούς συμμετέχοντες, τους στόχους τους και τη χρονική εξέλιξη των γεγονότων. Δεύτερον, χρησιμοποιήσαμε το μεθοδολογικό πλαίσιο «Κοινωνικό-Οικολογικό Σύστημα» για να περιγράψουμε και

να κατανοήσουμε περαιτέρω το εγχείρημα ως κοινό, ρίχνοντας φως στα επιμέρους στοιχεία του θεσμού και τις σχέσεις μεταξύ τους.

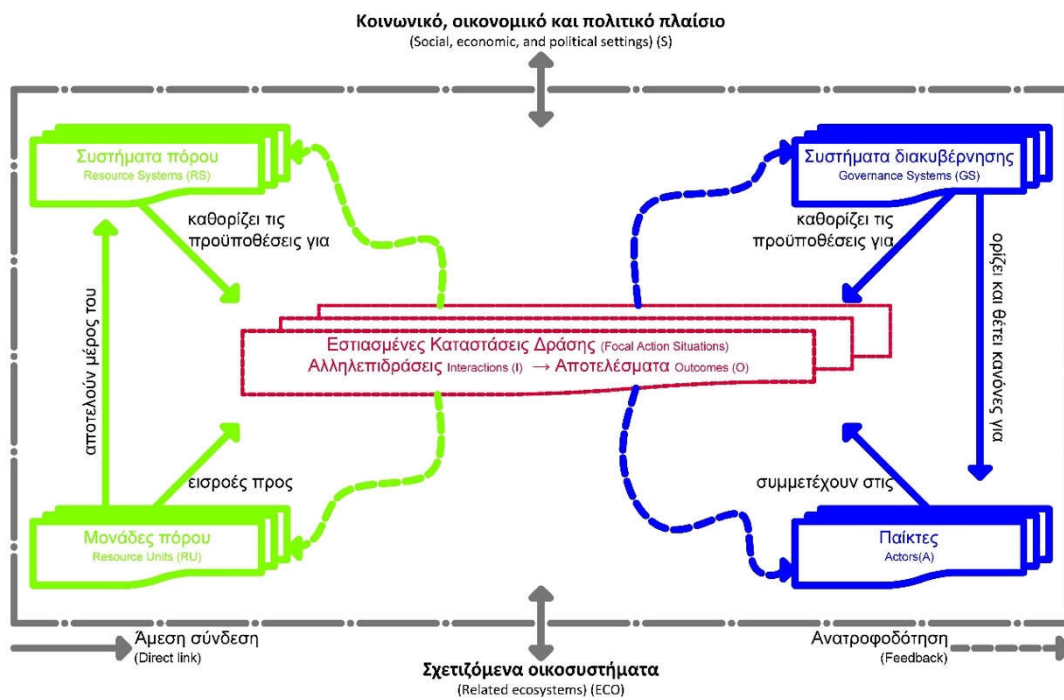
Το «Κοινωνικό-Οικολογικό Σύστημα» (Social-Ecological System framework – SES) είναι ένα μεθοδολογικό πλαίσιο που η Ostrom (2007, 2009) έχει αναπτύξει για να μελετήσει τα κοινά ως ένα πολύπλοκο θεσμικό σύστημα πολλαπλών μεταβλητών και να αναλύσει τη δυναμική τους. Το πλαίσιο αυτό παρέχει μια συνολική, ολιστική, οπτική και μια «κοινή γλώσσα» κατανόησης και ανάλυσης των μεταβλητών, των σχέσεων, των αλληλεπιδράσεων και των αποτελεσμάτων που προκύπτουν σε περίπλοκα τέτοια συστήματα, και μπορεί να χρησιμοποιηθεί από διαφορετικές προσεγγίσεις και επιστημονικούς κλάδους που μελετούν τα κοινά. Η βασική συμπεριφορική παραδοχή του πλαισίου είναι ότι οι εμπλεκόμενοι σε τέτοιες δομές κάνουν συνειδητές επιλογές ως άτομα αλλά κυρίως ως μέλη μιας ομάδας ή μιας κοινότητας.

Το SES έχει εφαρμοστεί για τη διεξαγωγή διαγνωστικής, περιγραφικής αλλά και κανονιστικής ανάλυσης σε πολλές περιπτώσεις συλλογικής διαχείρισης κοινών αγαθών (Aguilera, 2018 · Cox, 2014 · Dressel et al., 2018 · Hinkel et al., 2015 · Nyaupane et al., 2018· για ανασκόπηση της βιβλιογραφίας βλ. Colding και Barthel, 2019 · Li et al., 2020 · Partelow, 2018) και αστικών φυσικών πόρων ειδικότερα (Herrero-Jáuregui et al., 2018 · Keeler et al., 2019). Παραδείγματα αποτελούν η διαχείριση αστικών λιμνών (Nagendra και Ostrom, 2014), υδάτινων κήπων (Perrotti et al., 2020), ταμιευτήρων νερού (Flynn and Davidson, 2016), υποδομών ύδρευσης (Aggarwal και Haglund, 2019), αστικών λαχανόκηπων (Barthel et al., 2010) δέντρων του αστικού ιστού (Vogt et al., 2015) και δομημένου χώρου (Moffatt και Kohler, 2008). Ωστόσο, η αξιοποίηση του πλαισίου στην ανάλυση των αστικών υπαίθριων χώρων ως κοινά είναι περιορισμένη και εστιάζει σε μεθοδολογικά ζητήματα (βλ. Ling, 2019). Υπό την έννοια αυτή το παρόν άρθρο έρχεται να καλύψει αυτό το κενό και να θέσει μια βάση εκκίνησης για την προσέγγιση των κενών, εγκαταλελειμμένων ή ανεκμετάλλευτων αστικών υπαίθριων χώρων ως κοινά.

Η ανάλυση του SES διαμορφώνεται σε πολλαπλά επίπεδα και ομάδες χαρακτηριστικών ή μεταβλητών. Στο πρώτο επίπεδο τα στοιχεία που εξετάζει αφορούν: τους «παίκτες» (*A*), οι οποίοι σε ένα πλαίσιο ευρύτερων «κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών συνθηκών» (*S*) και «σχετιζόμενων οικοσυστημάτων» (*ECO*), αναπτύσσουν ένα «σύστημα διακυβέρνησης» (*GS*) για να οικειοποιηθούν «μονάδες πόρου» (*RU*) από ένα «σύστημα πόρου» (*RS*), μέσω «εστιασμένων δράσεων»

που οδηγούν σε «αλληλεπιδράσεις» (I) και «αποτελέσματα» (O) (Διάγραμμα 1). Σε κάθε μια από αυτές τις «μεταβλητές» πρώτου επιπέδου υπάρχουν μεταβλητές δεύτερου (Διάγραμμα 2) ή ακόμα και χαμηλότερου (πιο αναλυτικού) επιπέδου (σε τρίτη, τέταρτη, κλπ. βαθμίδα) (βλ. McGinnis και Ostrom, 2014), χωρίς ωστόσο να υπονοείται ότι το σύνολο όλων αυτών των μεταβλητών αποτελούν παράγοντες σχετικούς ή σημαντικούς για κάθε περίπτωση κοινών που μπορεί να αναλυθεί. Αντίθετα, αυτή η δομημένη (αλλά όχι περιοριστική ή απόλυτα ολοκληρωμένη) λίστα μεταβλητών, βοηθά τους μελετητές να εντοπίσουν ενδεχομένως καθοριστικές παραμέτρους που πρέπει να διερευνηθούν (επιβεβαιωθούν, διευρυνθούν, απορριφθούν, κλπ.) μέσω έρευνας πεδίου, δευτερογενούς γνώσης ή θεωρητικών σχημάτων (ακόμη και από διαφορετικούς επιστημονικούς κλάδους). Ωστόσο, αν και η σπουδαιότητα ορισμένων μεταβλητών ή χαρακτηριστικών μπορεί να διαφέρει από περίπτωση σε περίπτωση, οι μεταβλητές πρώτης βαθμίδας ισχύουν στις περισσότερες περιπτώσεις, επιτρέποντας τη σύγκριση μεταξύ διαφορετικών μελετών και περιπτώσεων.

Διάγραμμα 1: Βασική δομή του πλαισίου Κοινωνικό-Οικολογικού Συστήματος (SES)

Πηγή: McGinnis και Ostrom (2014, σελ. 34) (ιδία επεξεργασία).

Διάγραμμα 2: Μεταβλητές πρώτου και δεύτερου επιπέδου του πλαισίου SES

Πηγή: McGinnis και Ostrom (2014) (προσαρμογή και ίδια επεξεργασία).

4. ΤΟ ΕΓΧΕΙΡΗΜΑ ΣΤΟ ΠΑΡΚΟ ΝΑΥΑΡΙΝΟΥ

Το Πάρκο (ή, πιο ολοκληρωμένα, το αυτο-οργανωμένο πάρκο Ναυαρίνου και Ζωοδόχου Πηγής) είναι ένας υπαίθριος αστικός χώρος (αποτελεί κατά μία έννοια χώρο εκτός του επίσημου πολεοδομικού σχεδιασμού, τουλάχιστον σε ότι αφορά την παρούσα χρήση του, δεδομένου ότι, υπό τη στενά νομική-πολεοδομική έννοια, ο χώρος αποτελεί ιδιωτικό οικόπεδο και μπορεί να λάβει τις προβλεπόμενες από το εγκεκριμένο ΓΠΣ χρήσεις σύμφωνα με την επιλογή του ιδιοκτήτη),² έκτασης περίπου 1.500 τετραγωνικών μέτρων, που δημιουργήθηκε και αποτελεί αντικείμενο

² Το ΠΔ 23.02.1987 (ΦΕΚ Δ' 166/06.03.1987) ορίζει την ύπαρξη *ελεύθερων χώρων - αστικού πρασίνου* ως γενική πολεοδομική λειτουργία (κατηγορία 8) και *ελεύθερων κοινόχρηστων χώρων (πλατείες, πάρκα, άλση, οδοί, παιδικές χαρές κτλ.)* ως ειδική πολεοδομική λειτουργία (κατηγορία 25), ενώ το πιο πρόσφατο ΠΔ 59/21.06.2018 (ΦΕΚ Α' 114/29.06.2018) κάνει αναφορά σε *ελεύθερους χώρους - αστικό πράσινο* (άρθρο 7) περιγράφοντας κοινόχρηστους χώρους που καθορίζονται από το εγκεκριμένο ρυμοτομικό σχέδιο και ελεύθερους χώρους αστικού και περιαστικού πρασίνου (χώροι εκτός εγκεκριμένων ρυμοτομικών σχεδίων). Ο χώρος του πάρκου Ναυαρίνου ωστόσο δεν εμπίπτει σε καμία από τις προαναφερθείσες κατηγορίες του επίσημου πολεοδομικού σχεδιασμού.

συλλογικής διαχείρισης από μια τοπική κοινότητα χρηστών και ενδιαφερομένων (Frezouli, 2016). Βρίσκεται στη γειτονιά των Εξάρχειων³ στο κέντρο της Αθήνας και μεταξύ των οδών Ναυαρίνου, Ζωοδόχου Πηγής, Διδότου και Χαριλάου Τρικούπη (Εικόνα 1).

Εικόνα 1: Τοποθεσία και επισκόπηση του πάρκου

Πηγή: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, ίδια επεξεργασία.

³ Τα Εξάρχεια είναι μια περιοχή με πολλά πρόσωπα. Σύμφωνα με κάποιους αποτελεί τον ιστορικό πυρήνα πολιτικού και πνευματικού ακτιβισμού των Αθηνών (Chatzidakis, 2013) καθώς στην περιοχή δραστηριοποιούνται πολλές σοσιαλιστικές, αντιφασιστικές, αντιεξουσιαστικές και αναρχικές ομάδες και κατοικεί σημαντικός αριθμός διανοούμενων και καλλιτεχνών, ενώ παράλληλα λαμβάνουν χώρα διάφορα καλλιτεχνικά δρώμενα (π.χ. θεατρικές παραστάσεις και συναυλίες, κυρίως γύρω από την κεντρική πλατεία) που την καθιστούν, σύμφωνα με άλλους, «κέντρο τέχνης και πολιτισμού» (Παπακώστα, 2019).

Πηγή: Google maps (2018).

Η ιστορία του χώρου μας πηγαίνει πίσω στις αρχές της δεκαετίας του 1970, όταν το Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος (ΤΕΕ) αγόρασε το οικόπεδο και το κτίριο που υπήρχε σε αυτό (μια κλινική που χτίστηκε το 1907) με σκοπό τη μελλοντική στέγαση των γραφείων του. Λίγα χρόνια αργότερα, το 1980, η κλινική κατεδαφίστηκε, καθώς το ΤΕΕ σχεδίαζε να ανεγείρει ένα νέο κτίριο για τα κεντρικά του γραφεία, έργο που όμως δεν υλοποιήθηκε ποτέ (Frezouli, 2016). Το 1990 το ΤΕΕ πρόσφερε το οικόπεδο στον Δήμο Αθηναίων για τη δημιουργία χώρου πρασίνου, ζητώντας σε αντάλλαγμα τη μεταφορά του συντελεστή δόμησης σε άλλο ιδιόκτητο οικόπεδό του στην περιοχή Αμαρουσίου. Ιδιαίτερα ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι η πρόταση έγινε ομόφωνα δεκτή από το Δημοτικό Συμβούλιο και η σχετική απόφαση [1673/07.11.90] ανέφερε όχι μόνο ότι το οικόπεδο ήταν κατάλληλο για τη δημιουργία ενός πάρκου, αλλά επιπρόσθετα ότι το έργο ήταν απολύτως απαραίτητο σε «μια τόσο πυκνοκατοικημένη περιοχή που στερείται ανοικτών δημόσιων χώρων μεγάλης κλίμακας». Παρά ταύτα, η ανταλλαγή δεν ολοκληρώθηκε ποτέ (λόγω καθυστερήσεων, γενικότερων δυσκαμψιών του πολεοδομικού σχεδιασμού αλλά και συγκεκριμένων αλλαγών στη σχετική πολεοδομική νομοθεσία που κατέστησαν την

ανταλλαγή μη εφικτή)⁴ και το ΤΕΕ μίσθωσε το οικόπεδο για χρήση ως υπαίθριο χώρο στάθμευσης. Όταν το συμβόλαιο της μίσθωσης έληξε το 2008, το ΤΕΕ επανάφερε την αρχική πρόθεσή του να χτίσει επί του οικοπέδου. Η συγκεκριμένη εξέλιξη αφενός απογοήτευσε τους κατοίκους της περιοχής που προσδοκούσαν τη δημιουργία ενός χώρου πρασίνου, αφετέρου όμως κινητοποίησε την Πρωτοβουλία Κατοίκων Εξαρχείων, που για δεκαοκτώ μήνες μελετούσε τις προοπτικές δημιουργίας ενός τέτοιου χώρου (Frezouli, 2016).

Αρχικά η Πρωτοβουλία, σε συνεργασία με άλλες τοπικές ομάδες, ενημέρωσε τη γειτονιά (κοινότητα), ζητώντας να μετατραπεί το οικόπεδο σε χώρο πρασίνου. Στη συνέχεια, τον Φεβρουάριο του 2009, δημιουργήθηκε ειδική επιτροπή για την επίβλεψη και οργάνωση των δράσεων που θα έπρεπε να αναληφθούν. Στις 7 Μαρτίου 2009, μετά από ανοιχτή πρόσκληση προς όλους τους ενδιαφερόμενους, η Πρωτοβουλία, συνοδευόμενη από κατοίκους της περιοχής και υποστηρικτές από όλη την Αθήνα, κατέλαβε το οικόπεδο και το μετέτρεψε σε χώρο πρασίνου. Πρέπει να αναφερθεί, επίσης ότι, εκείνη την περίοδο, μια κοινή απόφαση του ΤΕΕ και του Δήμου Αθηναίων προωθούσε την ανταλλαγή του οικοπέδου με ένα κτίριο κατοικιών, αλλά η επικύρωση της απόφασης από το αρμόδιο υπουργείο δεν εκδόθηκε ποτέ και η ανταλλαγή δεν υλοποιήθηκε.

Από την αρχή του εγχειρήματος, δημιουργήθηκε μια ανοιχτή γενική συνέλευση όπου όλοι οι ενδιαφερόμενοι θα μπορούσαν να συναποφασίσουν σχετικά με τη μορφή και τη λειτουργία του πάρκου και να εργαστούν συλλογικά για να φέρουν σε πέρας το εγχείρημα. Ως αποτέλεσμα, τα στοιχεία σκυροδέματος και ασφάλτου που κάλυπταν το οικόπεδο αφαιρέθηκαν και απομακρύνθηκαν, ενώ μεταφέρθηκε χώμα και φυτεύτηκαν δέντρα και λουλούδια, τα περισσότερα εκ των οποίων ήταν προσφορές του τοπικού πληθυσμού (βλ. Εικόνα 2). Αργότερα,

⁴ Η παρουσίαση του πολεοδομικού πλαισίου και της αντίστοιχα ακολουθούμενης πολιτικής στην Ελλάδα είναι πέραν του σκοπού του παρόντος. Ωστόσο, για λόγους σαφήνειας και ακρίβειας θα πρέπει να αναφερθεί ότι οι βασικές δυσκαμψίες του συστήματος πολεοδομικού σχεδιασμού ευρύτερα (π.χ. Papageorgiou, 2017), αλλά και ειδικότερα στην υπό εξέταση περίπτωση και σε ό,τι αφορά τη διαδικασία ανταλλαγής συνίστανται σε: α) έλλειψη συντονισμού μεταξύ χωρικού σχεδιασμού και άλλων τομεακών ή/και αστικών πολιτικών, β) πολλαπλά συνυπάρχοντα επίπεδα σχεδιασμού, γ) μη εναρμόνιση μεταξύ διαφορετικών επιπέδων του σχεδιασμού, δ) πολύπλοκες και χρονοβόρες διαδικασίες για την αλλαγή των πολεοδομικών σχεδίων, ε) ασάφειες του νομοθετικού πλαισίου και διαρκής ανάγκη παροχής διευκρινιστικών οδηγιών, ε) ευκολία πρόσβασης-προσφυγής στο Συμβούλιο της Επικρατείας σχετικά με την εφαρμογή των σχεδίων. Ειδικότερα, στην συγκεκριμένη περίπτωση, της μετατροπής, δηλαδή, ενός ιδιωτικού χώρου σε λειτουργικό δημόσιο πάρκο, η διαδικασία είναι ιδιαίτερα χρονοβόρα και περιλαμβάνει τουλάχιστον τέσσερα σημαντικά στάδια: πρώτον, απαιτείται τροποποίηση του ΓΠΣ (διαδικασία που έως πρότινος απαιτούσε πέντε έως δέκα χρόνια για να ολοκληρωθεί, ανάλογα με τον αριθμό των ενστάσεων), δεύτερον, ο δήμος πρέπει να βρει τα απαραίτητα κεφάλαια για την ανάπτυξη του πάρκου, τρίτον, πρέπει να ξεκινήσει διαδικασία υποβολής προσφορών για τον ανάδοχο του έργου (δημιουργία πάρκου) και, τέλος, όταν ολοκληρωθεί το έργο, ο δήμος πρέπει επίσης να φροντίσει για τη συντήρηση και την ορθή λειτουργία του χώρου.

κατασκευάστηκε μια παιδική χαρά καθώς και ένα υπαίθριο αμφιθέατρο για να φιλοξενηθούν δραστηριότητες για παιδιά και διάφορες πολιτιστικές δραστηριότητες, δημόσιες συζητήσεις καθώς και προβολές ταινιών, ενώ τον Νοέμβριο του 2012 δημιουργήθηκε ένας μικρός αστικός λαχανόκηπος για να προσφέρει εκπαιδευτικά εργαστήρια για την καλλιέργεια της γης.

Σε όλη την πορεία του εγχειρήματος οι συμμετέχοντες κατάφεραν να αντιμετωπίσουν πληθώρα λειτουργικών και πρακτικών ζητημάτων, που σχετίζονται με τις αναγκαίες δράσεις διαχείρισης των δομών και των υποδομών του Πάρκου⁵. Ωστόσο, η φθίνουσα συμμετοχή στις συνελεύσεις και τις εργασίες ή/και ενέργειες για τη διατήρηση της καλής κατάστασης του χώρου σε καθημερινή βάση, έχουν φέρει την ομάδα διαχείρισης σε ένα τέλμα⁶, οδηγώντας την να αναζητήσει νέες μορφές επικοινωνίας, δραστηριοποίησης και συμμετοχικότητας (άτυπες συζητήσεις). Στο «άνοιγμά» της αυτό η συλλογικότητα προσπαθεί να ενώσει τις δυνάμεις της με γονείς και κατοίκους της γειτονιάς για να αναβαθμίσει και να εξελίξει το Πάρκο σε μια «μεγάλη παιδική χαρά», που όλοι οι ενδιαφερόμενοι χρήστες (οικογένειες, ηλικιωμένοι και παιδιά - από μικρά παιδιά έως εφήβους) θα μπορούν να απολαμβάνουν. Για να αποκτηθούν οι απαραίτητοι πόροι ξεκίνησε στα τέλη του 2018 μια εκστρατεία χρηματοδότησης,⁷ η οποία κατάφερε να συγκεντρώσει το ποσό των 10.130 ευρώ (128% του αρχικού ποσού-στόχου των 8.000 ευρώ) με σκοπό να επεκταθεί η υπάρχουσα παιδική χαρά και να αποκτηθεί η απαραίτητη υποδομή και ο κατάλληλος υλικο-τεχνικός εξοπλισμός.

⁵ Πέραν των ζητημάτων που σχετίζονται με το ευρύτερο περιβάλλον και αφορούν παραβατικές συμπεριφορές, διακίνηση ναρκωτικών, προβλήματα με την αστυνομία κ.λπ., τα οποία επίσης αντιμετωπίζονται σε γενικές γραμμές με επιτυχία (βλ. <https://athens.indymedia.org/post/1593369/>)

⁶ Το αποκορύφωμα του αισθήματος κούρασης (σχεδόν εγκατάλειψης) αποτυπώνεται με τον καλύτερο τρόπο στην από 29 Ιανουαρίου 2018 ανάρτηση στο ιστολόγιο του Πάρκου με τίτλο «Αυτοδιαχειριζόμενο Πάρκο Ναυαρίνου Τέλος;» (βλ. <https://parkingparko.espivblogs.net/2018/01/29/αυτοδιαχειριζόμενο-παρκο-ναυαρινου/>)

⁷ <https://www.firefund.net/parkonavarinou>

Εικόνα 2: Ο χώρος του πάρκου πριν και μετά την κατάληψη του

Πηγή: <https://parkingparko.espivblogs.net/>

Σε όλη τη διάρκεια του εγχειρήματος, η διακυβέρνηση του Πάρκου έχει βασισθεί σε άμεσες και ισότιμες δημοκρατικές διαδικασίες (Stavrides, 2016 · άτυπες συζητήσεις). Βασικές αρχές που διέπουν τη λειτουργία του είναι η αρχή της αυτοδιαχείρισης, της αντι-ιεραρχίας και της αντι-εμπορευματοποίησης. Δεν εμπλέκεται κανένας κρατικός, δημοτικός ή ιδιωτικός οργανισμός και η λειτουργία του διαμορφώνεται συλλογικά από τους οικειοποιητές-κοινωνούς, κατοίκους της περιοχής και άλλους ενδιαφερόμενους που έχουν ενταχθεί στην προσπάθεια. Μια τακτική ανοιχτή γενική συνέλευση πραγματοποιείται επί τόπου για τη διεύθυνση

ζητημάτων διαχείρισης του πάρκου και την οργάνωση δραστηριοτήτων και εκδηλώσεων. Οι κανόνες και οι πρακτικές που θεσπίζονται από τη συνέλευση συνιστούν θεσμικές ρυθμίσεις του κοινού. Ο καθένας έχει το δικαίωμα να συμμετέχει και οι αποφάσεις λαμβάνονται συναινετικά μέσω διαλόγου και εκτενούς συζήτησης, με διαδικασίες άμεσης δημοκρατίας. Ωστόσο, οι άνθρωποι που συνήθως συμμετέχουν στις συναντήσεις (τουλάχιστον μέχρι πριν την πρόσφατη εξέλιξη) προέρχονται από συγκεκριμένους πολιτικούς χώρους (αριστερών, αναρχικών ή γενικά αντιεξουσιαστικών καταβολών) προσδίδοντας στο εγχείρημα ένα συγκεκριμένο ιδεολογικό πλαίσιο και ένα αφήγημα που αφορά τη δημιουργία εναλλακτικών (προς το νεοφιλελεύθερο καπιταλιστικό μοντέλο) αστικών τόπων, κοινωνικών-οικονομικών σχέσεων και μορφών εμπλοκής των πολιτών με τα κοινά (Stavrídes, 2016 · Daskalaki, 2018).

Συνολικά, το εγχείρημα θεωρείται ως ένα μάλλον επιτυχημένο και αξιόπιστο κοινό (Frezouli, 2016 · Stavrídes, 2016 · Daskalaki, 2018 · Πρωτοβουλία Πάρκου Ναυαρίνου, 2018). Είναι επιτυχημένο, διότι όχι μόνο παρέχει στην περιοχή έναν υψηλής ποιότητας χώρο πρασίνου που φιλοξενεί μια πληθώρα πολιτιστικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων αλλά, επίσης (κάτι που ίσως είναι πιο σημαντικό), επειδή «κινητοποίησε και ενδυνάμωσε τους κατοίκους, προσφέροντας μεγάλη αίσθηση υπερηφάνειας και παροχή κινήτρων για την ενίσχυση του κοινωνικού κεφαλαίου και της κοινωνικής ένταξης, την ανθεκτικότητα της κοινότητας, τη συλλογική μάθηση και δράση» (Daskalaki, 2018, σελ. 162). Είναι αξιόπιστο επειδή έχει ήδη διανύσει μια δεκαετία ζωής και αποτελεί αυθόρμητο και δυναμικό αποτέλεσμα δράσεων της τοπικής κοινότητας που, ακροβατώντας στα όρια της νομιμότητας, κατέλαβε έναν ιδιωτικό χώρο για να παρέχει συγκεκριμένες λειτουργίες ικανοποιώντας πραγματικές τους ανάγκες (βελτίωση της ποιότητας ζωής και ενίσχυση της κοινωνικής αλληλεγγύης). Τέλος, είναι κοινό-θεσμός γιατί η κοινότητα των συμμετεχόντων διαμορφώνει συλλογικά κανόνες και πρακτικές, εξασφαλίζοντας την εύρυθμη λειτουργία, τη διακυβέρνηση και τη συνεχή ανάπτυξη του πόρου.

5. ΤΟ ΠΑΡΚΟ ΝΑΥΑΡΙΝΟΥ ΩΣ ΚΟΙΝΟ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ SES

Η παρούσα ενότητα χρησιμοποιεί το πλαίσιο SES για να σκιαγραφήσει αναλυτικότερα τα επιμέρους στοιχεία του εγχειρήματος και τις σχέσεις μεταξύ τους και να εδραιώσει την ιδιότητά του Πάρκου ως κοινού-θεσμού. Για λόγους απλότητας

και οικονομίας χώρου, η ανάλυση επικεντρώνεται κυρίως στις μεταβλητές πρώτης βαθμίδας (βλ. Διάγραμμα 2).

Όπως αναφέρθηκε, το υπό μελέτη *σύστημα πόρου (RS)* είναι σχετικά μεγάλο σε μέγεθος και με σαφώς καθορισμένα όρια (οικόπεδο εντός του εγκεκριμένου ρυμοτομικού σχεδίου). Για πολλά χρόνια το οικόπεδο παρέμεινε οικονομικά υπο-χρησιμοποιούμενο⁸ (κενό για δέκα χρόνια και ανοιχτός χώρος στάθμευσης για δεκαοκτώ χρόνια). Όταν τελικά ο ιδιοκτήτης αποφάσισε να το οικοδομήσει, οι κάτοικοι και άλλοι ενδιαφερόμενοι κατέλαβαν τον χώρο (το 2009) και τον μετέτρεψαν σε ένα αυτοδιαχειριζόμενο ανοιχτό αστικό πάρκο, δηλαδή σε ένα κοινό, μια κατάσταση που παραμένει αμετάβλητη μέχρι σήμερα. Οι *εστιασμένες καταστάσεις δράσης*, δηλαδή οι *αλληλεπιδράσεις (I)* και τα *αποτελέσματα (O)*, αφορούν τις συνεχείς προσπάθειες των *οικειοποιητών-κοινωνών (A1a)* να αναπτύξουν έναν λειτουργικό αστικό υπαίθριο χώρο, να τον χρησιμοποιήσουν με βιώσιμο τρόπο και να τον διαχειριστούν συλλογικά, προκειμένου να καλύψουν τις περιβαλλοντικές, ψυχαγωγικές, κοινωνικές και πολιτικές ανάγκες τους. Σε ό,τι αφορά τα παραγόμενα *αποτελέσματα (O)*, το εγχείρημα έχει χαρακτηριστεί ως ένα «εναλλακτικό κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον» (Daskalaki, 2018) ή ως «μεταβατικός χώρος» (Stavrides, 2016), που προσφέρει σε διαφορετικούς ανθρώπους τη δυνατότητα για κοινωνική διάδραση, χειραφέτηση και ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών πολιτικής συμμετοχής. Συνολικά, το πάρκο έχει γίνει συμβολικός χώρος δημιουργικότητας, βιωσιμότητας, αλληλεγγύης, χειραφέτησης και αντίστασης, καθώς και τόπος χαλάρωσης, αναψυχής, ψυχαγωγίας, παιχνιδιού και επαφής με άλλους ανθρώπους και με τη φύση.

Οι *εστιασμένες καταστάσεις δράσης* έχουν επηρεαστεί από το *ευρύτερο κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό πλαίσιο (S)* και επηρεάζουν επίσης τα *σχετιζόμενα οικοσυστήματα (ECO)*. Όσον αφορά το ευρύτερο πλαίσιο (*S*), η ελληνική οικονομία (*S1, S5*) έχει υποστεί από το 2009 τη μεγαλύτερη και βαθύτερη ύφεση της μεταπολεμικής ιστορίας της, μια κατάσταση που είναι γνωστή ως «η Κρίση». Αυτό επηρέασε τον πληθυσμό (*S2*) με μια σειρά από αιφνίδια και σκληρά μέτρα λιτότητας που οδήγησαν σε σημαντική απώλεια εισοδήματος και περιουσίας, προκαλώντας ανθρωπιστική κρίση (Politaki, 2013) και εν συνεχεία κοινωνικές αναταραχές και πολιτική αστάθεια (Vasilopoulou και Halikiopoulou, 2015 · Vaiou και Kalandides,

⁸ Η έννοια «υπο-χρησιμοποιούμενο» αναφέρεται στην οικονομικά μη βέλτιστη χρήση του οικοπέδου σε όρους αγοράς ακινήτων.

2016). Έτσι, στο πολιτικό μέτωπο (S3) η Κρίση εκδηλώθηκε με εναλλακτικές μορφές πολιτικής εκπροσώπησης και πολιτικής συμμετοχής. Σε κοινοβουλευτικό επίπεδο, η χώρα είδε την άνοδο του νεο-ναζιστικού κόμματος της «Χρυσής Αυγής» και τη νίκη του Συνασπισμού Ριζοσπαστικής Αριστεράς (ΣΥΡΙΖΑ) στις εκλογές του 2015, μετά από σειρά ασταθών κυβερνήσεων. Αντίστοιχα, η πολιτική συμμετοχή εκφράστηκε με μια σειρά μαζικών διαμαρτυριών και άλλων πρακτικών πολιτικής αμφισβήτησης καθώς και με τη δημιουργία πολυάριθμων πρωτοβουλιών αλληλεγγύης «από τα κάτω» (S4) (π.χ. κοινωνικά ιατρεία, φαρμακεία, παντοπωλεία, κουζίνες αλληλεγγύης, κ.λπ.) και δίκτυα ανταλλαγής μη εμπορικού χαρακτήρα, τα περισσότερα από τα οποία βασίζονταν σε τεχνολογίες πληροφοριών και επικοινωνιών (ΤΠΕ) (S7) για την οργάνωση της συλλογικής δράσης.

Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά την περιοχή των Εξαρχείων είναι κρίσιμο να αναφερθεί η ύπαρξη και δραστηριοποίηση ποικίλων κινημάτων, πρωτοβουλιών και οργανωμένων ομάδων πολιτικού και πνευματικού ακτιβισμού (S4) ήδη πριν από το ξέσπασμα τις οικονομικής κρίσης³. Συνεπώς, η προϋπάρχουσα (A3) διαμορφωμένη κινηματική κουλτούρα αντίστασης, βολонταρισμού, πολιτικής δράσης, αλληλεγγύης και συνεργασίας αποτέλεσε σημαντικό στοιχείο τόσο κατά την αρχική φάση συγκρότησης του εγχειρήματος όσο και στη διαμόρφωση του Πάρκου ως κοινό, κυρίως μέσω της ισχυρής δικτύωσης (I8) των επιμέρους δρώντων. Βέβαια, ο ιδιαίτερος χαρακτήρας της περιοχής είχε ως αποτέλεσμα δυσκολίες στην αστυνόμευση και την επιβολή του νόμου από τη μεριά του κράτους, με αντίστοιχη ανάπτυξη παραβατικών συμπεριφορών και ποινικών δράσεων, από τη μια, και σφοδρές παρεμβάσεις (με υπέρμετρη, ορισμένες φορές, χρήση βίας) από μέρους των δυνάμεων καταστολής, από την άλλη. Αυτό ενέτεινε τις αντιδράσεις και τη σύγκρουση μεταξύ κοινωνιών και κράτους και αύξησε τις ανάγκες αστυνόμευσης και επιτήρησης του εγχειρήματος από την πλευρά των συμμετεχόντων.

Όσον αφορά το νομικό και κανονιστικό πλαίσιο και τις ρυθμίσεις (S4), η κατάσταση ήταν σχετικά σταθερή κατά την εξεταζόμενη περίοδο. Τα τυπικά περιουσιακά δικαιώματα (GS7) παρέμειναν γενικά ασφαλή, ιδιωτικά, σαφή και εκτελεστά, με την έννοια ότι η γη μπορεί να ανήκει σε ιδιώτες και το κράτος διαθέτει μηχανισμούς για την παρακολούθηση και την επιβολή κατόπιν αποφάσεων του ανεξάρτητου δικαστικού συστήματος. Τέλος, το υπό μελέτη εγχείρημα είχε σημαντική επίδραση στο φυσικό περιβάλλον και το μικροκλίμα της περιοχής (αέρα, έδαφος, κλίμα, χλωρίδα, πανίδα) (ECO), δεδομένου ότι πρόκειται για μια ιδιαίτερα

πυκνοκατοικημένη και περιβαλλοντικά επιβαρυνόμενη περιοχή (Charalampopoulos et al., 2013), στην οποία ένα αστικό πάρκο και χώροι πρασίνου βελτιώνουν την οικολογική επεξεργασία της ρύπανσης και το τοπικό μικροκλίμα (Skoulika et al., 2014).

Το σύστημα διακυβέρνησης (*GS*) του πόρου (*RS*) είναι σαφές και καλά καθορισμένο, αν και παραμένει άτυπο, ενδογενές και διαμορφούμενο αποκλειστικά από την κοινότητα των οικειοποιητών-κοινωνών. Ο πυρήνας της δομής διακυβέρνησης είναι η ανοιχτή Συνέλευση του Πάρκου (*GS5d*), όπου η κοινότητα (*A1a*), αποτελούμενη από κατοίκους της γειτονιάς των Εξαρχείων, καθώς και από άλλους ανθρώπους ή συλλογικότητες που επιθυμούν και μπορούν να συμμετάσχουν (*GS3*), με άμεσες δημοκρατικές διαδικασίες (*I3*), θεσπίζει συλλογικά κανόνες και πρακτικές (*GS6*) για τη βιώσιμη χρήση, οικειοποίηση και διαχείριση του πόρου. Αυτοί οι κανόνες και πρακτικές συνιστούν τις θεσμικές ρυθμίσεις του κοινού και εντοπίζονται σε τρία επίπεδα: το καταστατικό (*GS6c*), που αφορά τις γενικές αρχές και αξίες του, της συλλογικής επιλογής (*GS6b*), το οποίο αναφέρεται σε συγκεκριμένες πρακτικές και στρατηγικές που ορίζει η συλλογικότητα για την οικειοποίηση του πόρου, και το επιχειρησιακό (*GS6a*) το οποίο σχετίζεται με την καθημερινή διαχείριση και χρήση του πάρκου. Οι καταστατικοί κανόνες (*GS6c*) (αρχές της αυτοδιαχείρισης, αντι-ιεραρχίας και αντι-εμπορευματοποίησης) δηλώνουν ότι οι συμμετέχοντες προσυπογράφουν, δεσμεύονται και προωθούν τις αξίες της αλληλεγγύης, της κοινής ευθύνης, της δικαιοσύνης, των μη-εμπορευματικών σχέσεων, της οριζόντιας (δηλαδή της αντι-ιεραρχικής) οργάνωσης, της ανοικτότητας, της άμεσης δημοκρατίας και της αυτοδιαχείρισης. Οι κανόνες συλλογικής επιλογής (*GS6b*) ορίζουν ποιος έχει πρόσβαση και με ποιον τρόπο γίνεται η οικειοποίηση και η αξιοποίηση του πόρου. Εν ολίγοις, αφορούν τις αποφάσεις στρατηγικής για την οργάνωση και λειτουργία του κοινού που λαμβάνουν οι τακτικές συνελεύσεις με αμεσοδημοκρατικές διαδικασίες. Τέλος, οι επιχειρησιακοί κανόνες (*GS6a*) αφορούν την καθημερινή παρακολούθηση, φροντίδα και διατήρηση του πόρου και την παροχή σχετικών αγαθών και υπηρεσιών (αναψυχής, περιβαλλοντικών, κοινωνικών και πολιτικών). Πρέπει να σημειωθεί ότι τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά (*RU6*) αυτών των αγαθών και υπηρεσιών, δηλαδή των μονάδων του πόρου (*RU*), όπως η τοπικότητα (*RU1*, *RU7*) και η χαμηλή οικονομική ή συναλλακτική αξία τους (*RU4*), σε συνδυασμό με τις ανοιχτές, αμεσοδημοκρατικές και μη-ιεραρχικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων (*I3*), έχουν ως αποτέλεσμα το επίπεδο συγκρούσεων (*I4*) μεταξύ χρήσεων

(RU3) και χρηστών να παραμένει μάλλον χαμηλό, καθιστώντας την ανάπτυξη αυστηρών μηχανισμών εντατικής παρακολούθησης και επιβολής κυρώσεων (GS10) λιγότερο σημαντική, πέραν του γεγονότος ότι βρίσκει αντίθετους τους οικειοποιητές-κοινωνούς (A1a) για ιδεολογικούς λόγους (A2, A3, A6).

Οι *οικειοποιητές-κοινωνοί* (A1a) είναι οι βασικοί συντελεστές-παίκτες του κοινού (A). Αποτελούνται από κατοίκους της περιοχής, άλλους συμμετέχοντες και τα δίκτυά τους (GS3) που χρησιμοποιούν τον πόρο (RS) και εμπλέκονται με τη διακυβέρνησή του (GS). Στον πυρήνα τους, οι οικειοποιητές-κοινωνοί (A1a) αποτελούν μια μάλλον συνεκτική ομάδα διανοούμενων και ακτιβιστών με παρόμοια κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά⁹ (A2), προηγούμενη εμπειρία (A3), κοινή ταυτότητα και υψηλά επίπεδα κοινωνικού κεφαλαίου (A6), οι περισσότεροι από τους οποίους ζουν κοντά και εξαρτώνται από τον πόρο για την ποιότητα ζωής και την ευημερία τους (A8). Οι οικειοποιητές-κοινωνοί (A1a) χρησιμοποιούν εκτενώς ΤΠΕ (A9) όπως ιστολόγια (blogs), μέσα κοινωνικής δικτύωσης, κ.λπ. για να επικοινωνούν, να ανταλλάσσουν πληροφορίες, να αντλούν κεφάλαιο (χρηματοδότηση) και να αλληλεπιδρούν μεταξύ τους και με τα δίκτυά τους (I8). Αν και ο αριθμός των ατόμων που συμμετέχουν ενεργά στη Συνέλευση έχει μειωθεί αισθητά τα τελευταία χρόνια (άτυπες συζητήσεις), εξακολουθούν να συμμετέχουν κάποια ιδρυτικά μέλη, καθώς και άλλοι με διαχρονική και ισχυρή παρουσία, γεγονός που υποδηλώνει υψηλό επίπεδο εμπλοκής και συνέχειας στο εγχείρημα, παρά τις αλλαγές στην κεντρική πολιτική σκηνή (όπως η άνοδος της Αριστεράς στην εξουσία), που έχουν σταδιακά αποπολιτικοποιήσει την κρίση και μετριάσει τις ευρύτερες κοινωνικές αντιδράσεις (Kotronaki και Christou, 2019 · Μαυρή, 2016 · Σερντεδάκης και Τομπάζος, 2018).

Οι δευτερεύοντες εμπλεκόμενοι είναι ο δήμος (A1b), το κράτος (A1b) και ο ιδιοκτήτης του οικοπέδου (A1c). Και οι τρεις έχουν σιωπηρά αποδεχτεί την κατάσταση, ειδικά τα τελευταία χρόνια, εδραιώνοντας μια ανεπίσημη αναγνώριση του κοινού. Στις αρχές του εγχειρήματος, το κράτος διατηρούσε σταθερή παρουσία αστυνομικών δυνάμεων κοντά στο πάρκο και υπήρξαν περιπτώσεις όπου ασκήθηκαν ενέργειες εναντίον των καταληψιών (I4) (π.χ. τον Αύγουστο του 2010 η αστυνομία εισέβαλε στο πάρκο και προσήγαγε περίπου 70 άτομα). Εντούτοις, παρόμοια γεγονότα μάλλον περιορίστηκαν, ειδικά όταν έγινε φανερό ότι η πρωτοβουλία ήταν

⁹ Το συμπέρασμα της ύπαρξης παρόμοιων κοινωνικο-οικονομικών χαρακτηριστικών συνάγεται από τις πραγματοποιηθείσες άτυπες συζητήσεις, και αφορά τον πυρήνα και όχι το σύνολο των κοινωνιών ή των εν δυνάμει συμμετεχόντων.

ανοιχτή σε όλους τους κατοίκους και βελτίωνε την περιβαλλοντική κατάσταση της περιοχής. Ο ιδιοκτήτης του οικοπέδου, δηλαδή το ΤΕΕ, έχει επίσης σιωπήσει κατά τη διάρκεια της δεκαετούς ζωής του εγχειρήματος, παρά το γεγονός ότι διατηρεί μέχρι σήμερα τα πλήρη (έννομα) περιουσιακά δικαιώματα του οικοπέδου και ο νόμος (τουλάχιστον θεωρητικά) του δίνει το δικαίωμα να τα ασκήσει οποιαδήποτε στιγμή.

Ο Πίνακας 1 παρουσιάζει αναλυτικά τα στοιχεία του πάρκου-κοινού στη βάση των μεταβλητών του πλαισίου SES, συνοψίζοντας την ανάλυση που προηγήθηκε. Όπως μπορούμε να δούμε, το σύνολο των μεταβλητών του πρώτου επιπέδου καθώς και η πλειονότητα των μεταβλητών του δεύτερου επιπέδου, έχουν μεγάλη σημασία για την εξέλιξη του εγχειρήματος. Ορισμένες όμως από τις μεταβλητές χρήζουν περαιτέρω ανάλυσης, καθώς φαίνεται ότι αποτέλεσαν ή/και εξακολουθούν να αποτελούν κομβικά σημεία. Πρώτον, το *ευρύτερο κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό πλαίσιο (S)* επέδρασε καταλυτικά, τουλάχιστον στην αρχική φάση του εγχειρήματος και σε συνδυασμό με την απόφαση του ιδιοκτήτη να επαναφέρει το ζήτημα της ανοικοδόμησης του οικοπέδου. Υπό μία έννοια η πραγματοποιηθείσα ενέργεια των κατοίκων να καταλάβουν τον χώρο ήταν απόρροια του όλου κλίματος που είχε δημιουργηθεί στη συνέχεια των γεγονότων του Δεκεμβρίου του 2008 στην περιοχή (με αφορμή τη δολοφονία του μαθητή Αλεξάνδρου Γρηγορόπουλου), σε συνδυασμό με την κατάρρευση της ελληνικής οικονομίας λίγους μήνες αργότερα, γεγονός τα οποία ενίσχυσαν τη μαζικότερη κινητοποίηση και συμμετοχή των κατοίκων σε συλλογικές δράσεις (Baka και Garyfallou, 2011 · Economides και Monastiriotes, 2009 · Karamichas, 2009 · Koutrolikou, 2016). Δεύτερον, τα παρόμοια κοινωνικά χαρακτηριστικά, οι προηγούμενες εμπειρίες, οι κοινές αξίες και πρότυπα (ιδεολογία) σε συνδυασμό με τη σημασία του πόρου (εξάρτηση) για τους οικειοποιητές-κοινωνούς, συνέβαλαν σε υψηλά επίπεδα συμμετοχικότητας, τουλάχιστον κατά την αρχική φάση διαμόρφωσης του κοινού (βλέπε Γράφημα 1 και 1α - συνολικές αναρτήσεις). Τρίτον, η επιλεγθείσα μορφή διακυβέρνησης του κοινού και η συνεπακόλουθη δημιουργία ενδογενών θεσμικών ρυθμίσεων, αφενός συνάδει με τα χαρακτηριστικά των οικειοποιητών-κοινωνών, αφετέρου αύξησε το κοινωνικό κεφάλαιο και την κοινωνική συνοχή των συμμετεχόντων. Επιπρόσθετα, συνέβαλε στην αποφυγή εσωτερικών συγκρούσεων-προστριβών ενώ, σε συνδυασμό με τα παραγόμενα αποτελέσματα (πάρκο ανοιχτό σε όλους), οδήγησε σταδιακά στον περιορισμό των συγκρούσεων με τα όργανα καταστολής του κρατικού μηχανισμού (Γράφημα 1β) και τη σιωπηρή αποδοχή του εγχειρήματος από τη μεριά της πολιτείας.

Τέταρτον, παρά το γεγονός ότι οι περισσότερες δράσεις επικεντρώνονται, όπως άλλωστε είναι λογικό, στον χώρο του πάρκου (Γράφημα 1γ, 1δ, 1ε), δε λείπουν κοινές δραστηριότητες εκτός αυτού (Γράφημα 1στ), συνεργασίες με άλλα δίκτυα (Γράφημα 1ζ) και συμμετοχή σε κοινές διαμαρτυρίες (Γράφημα 1η), στοιχεία τα οποία μαρτυρούν την ύπαρξη κοινωνικού κεφαλαίου, αλληλεγγύης και εξωτερικότητας προς άλλα κοινωνικο-οικολογικά συστήματα.

Πίνακας 1: *Μεταβλητές του κοινωνικο-οικολογικού πλαισίου. Σημαντικότητα των μεταβλητών στην ανάλυση για τη βιωσιμότητα του εγχειρήματος και σχετικά σχόλια*

Κατηγορία Κωδικός μεταβλητής	Μεταβλητή	Σημαντικότητα μεταβλητής	Σχόλια
Κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό πλαίσιο (Social, economic, and political settings) (S)			
S1	Οικονομική ανάπτυξη (Economic development)	Υψηλή	Το εγχείρημα επηρεάστηκε από την οικονομική κρίση του 2008 και την επακόλουθη κατάρρευση της ελληνικής οικονομίας. Αυτές οι συνθήκες παρείχαν ένα έδαφος κατάλληλο για την ανάπτυξη κοινωνικών κινημάτων, δεδομένης μιας ευρύτερης αμφισβήτησης των ισχυρών δομών και θεσμών (A6).
S2	Δημογραφικές τάσεις (Demographic trends)	Χαμηλή	Χαμηλή επίδραση στη βιωσιμότητα του εγχειρήματος, δεδομένου ότι οι δημογραφικές τάσεις ήταν γενικά σταθερές στην περιοχή κατά την εξεταζόμενη περίοδο.
S3	Πολιτική σταθερότητα (Political stability)	Υψηλή	Η πολιτική αστάθεια από το 2010 έως το 2015, η οποία ήταν αποτέλεσμα μιας σειράς από αιφνιδιαστικά και σκληρά μέτρα λιτότητας, ενίσχυσε την εμφάνιση πολυάριθμων δράσεων «από-τα-κάτω», οι περισσότερες από τις οποίες στήριξαν την οργάνωσή τους στις νέες τεχνολογίες πληροφοριών και επικοινωνιών (TIE) (S7).
S4	Άλλα συστήματα διακυβέρνησης (Other governance systems)	Υψηλή	Οι οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες οδήγησαν στην ανάπτυξη πολυάριθμων κοινωνικών κινημάτων, συλλογικών δράσεων αλληλεγγύης, και αντίστοιχων πρωτοβουλιών που στήριξαν και ενίσχυσαν το εγχείρημα. Ωστόσο, καθ' όλη την περίοδο, ο χώρος τελεί υπό ιδιωτική κυριότητα και το νομικό και κανονιστικό πλαίσιο διαθέτει μηχανισμούς για την επιβολή των σχετικών νόμιμων δικαιωμάτων (GS7) από πλευράς ιδιοκτήτη.
S5	Αγορές (Markets)	Υψηλή	Η κρίση προκάλεσε μια σοβαρή και ξαφνική αναστάτωση σε ολόκληρη την ελληνική οικονομία, αποσταθεροποιώντας τις συνθήκες δραστηριότητες της αγοράς με αποτέλεσμα τη δημιουργία εναλλακτικών δικτύων ανταλλαγής εκτός αγορών και πρωτοβουλίες λαϊκής βάσης. Μια πιθανή δυσλειτουργία της αγοράς ακινήτων στην περιοχή κατά τα προηγούμενα έτη, θα πρέπει επίσης να θεωρηθεί ως μέρος της συνολικής εικόνας.
S6	Μέσα Ενημέρωσης (Media organizations)	Χαμηλή	Το εγχείρημα δεν έτυχε υποστήριξης από τις κυρίαρχες συμβατικές δομές και οργανισμούς μέσω ενημέρωσης.
S7	Τεχνολογία (Technology)	Υψηλή	Οι υπάρχουσες τεχνολογίες (TIE) διευκόλυναν την ανάδειξη πρωτοβουλιών βάσης μέσω της ανταλλαγής πληροφοριών (I2) μεταξύ φορέων (A9) που ενεπλάκησαν με διαφορετικές δομές και δίκτυα (I8).
Σχετιζόμενα οικοσυστήματα (Related ecosystems) (ECO)			
ECO1	Κλίμα (Climate patterns)	Υψηλή	Το έργο συμβάλλει στην οικολογική βελτίωση της περιοχής, δεδομένου ότι το πράσινο του οικοπέδου διατηρεί τη βιοποικιλότητα, μειώνει το φαινόμενο των αστικών νησίδων, απορροφά τις εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα, μειώνει την ηχορύπανση και, γενικά, προάγει την ευημερία των κατοίκων σε μια πυκνοκατοικημένη αστική περιοχή.
ECO2	Μόλυνση (Pollution patterns)	Υψηλή	
ECO3	Ροές προς & από το εξεταζόμενο σύστημα Flows into and out of focal SES	Μέτρια	Οι ροές προς και από το εξεταζόμενο σύστημα ήταν σχετικά υψηλές, κυρίως λόγω της δημιουργίας ενός ευρέος δικτύου συνεργασιών με άλλες αντίστοιχες δομές και δράσεις (S4).

			Οι ροές αφορούν την ανταλλαγή εμπειριών ή/και την αλληλοϋποστήριξη.
Συστήματα πόρου (Resource systems) (RS)			
RS1	Τομέας (Sector (e.g., water, pasture, fish))	Υψηλή	Ο τομέας του συστήματος είναι αστικό πράσινο-ανοικτός δημόσιος χώρος. Είναι σημαντικός επειδή αφορά χώρο σε έλλειψη και υψηλής σπουδαιότητας για την περιοχή
RS2	Σαφήνεια ορίων (Clarity of system boundaries)	Υψηλή	Τα όρια του πόρου είναι σαφώς καθορισμένα και σταθερά. Αυτό επηρεάζει άμεσα και θετικά τη διαχείριση του πάρκου (GS6a) και διευκολύνει τις δραστηριότητες παρακολούθησης (I9).
RS3	Μέγεθος συστήματος (Size of resource system)	Υψηλή	Το μέγεθος του πόρου είναι ικανοποιητικό και αναλογικά σύμφωνο με τις υφιστάμενες ανάγκες και πιέσεις (κοινωνικές-οικολογικές-οικονομικές). Ένα μικρότερο οικόπεδο πιθανά δε θα επαρκούσε προκειμένου να ικανοποιήσει τις ανάγκες των κατοίκων ενώ ένα μεγαλύτερο θα έθετε ζητήματα διαχείρισης, παρακολούθησης (I9) και ίσως διαδικασιών διαβούλευσης (I3) και, πιθανά, συγκρούσεις με τις οικονομικές πιέσεις ανοικοδόμησης και αλλαγής χρήσεων του χώρου.
RS4	Ανθρωπογενείς κατασκευές & εγκαταστάσεις (Human-constructed facilities)	Υψηλή	Η απουσία σημαντικών ανθρωπογενών κατασκευών & εγκαταστάσεων πριν από την κατάληψη του οικοπέδου φαίνεται να επηρεάζει θετικά την ανοχή του ιδιοκτήτη (A1c). Μετά την κατάληψη του οικοπέδου, οι εγκαταστάσεις και κατασκευές που έγιναν δεν απαιτούν ιδιαίτερες δραστηριότητες παρακολούθησης (I9), ενώ αποτελούν επενδύσεις από τη μεριά των κοινωνιών λειτουργώντας αποτρεπτικά στην αλλαγή του υπάρχοντος καθεστώτος (και επανάκτηση από τον ιδιοκτήτη).
RS5	Παραγωγικότητα συστήματος (Productivity of system)	Υψηλή	Η παραγωγικότητα του συστήματος πριν από την κατάληψη του οικοπέδου ήταν μάλλον χαμηλή λόγω της χρήσης (ανοιχτό πάρκινγκ), αλλά τα οφέλη (ενοίκια) αποδίδονταν στον πραγματικό ιδιοκτήτη. Μετά την κατάληψη, η παραγωγικότητα δεν μπορεί να μετρηθεί με καθαρά οικονομικούς όρους, λόγω του γεγονότος ότι οι παραγόμενες μονάδες πόρων (RU) καθορίζονται από τους συμμετέχοντες και αφορούν την ικανοποίηση κοινωνικών, περιβαλλοντικών και ψυχαγωγικών αναγκών των κατοίκων της περιοχής.
RS6	Εξισορροπητικές ιδιότητες (Equilibrium properties)	Μη σχετικό	Το σύστημα βρίσκεται μάλλον σε μια «δυναμική ανισορροπία», με δεδομένο τις ευρύτερες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές αλλαγές (S1, S3), τις ανοικτές άμεσο-δημοκρατικές διαδικασίες διακυβέρνησης (GS4) και του γεγονότος ότι τα τυπικά περιουσιακά δικαιώματα (κατά νόμο κυριότητα) ανήκουν σε άλλον.
RS7	Προβλεψιμότητα της δυναμικής του συστήματος (Predictability of system dynamics)	Χαμηλή	Η προβλεψιμότητα της δυναμικής του συστήματος είναι μάλλον χαμηλή (για λόγους που αναπτύχθηκαν στο RS6). Ωστόσο, δε θεωρείται σημαντική μεταβλητή για τη βιωσιμότητα του εγχειρήματος, αφού και οι ίδιοι οι συμμετέχοντες το θεωρούν ως ένα ανοιχτό εργαστήριο.
RS8	Χαρακτηριστικά-δυνατότητα αποθήκευσης (Storage characteristics)	Μέτρια	Δεδομένης της φύσης των μονάδων πόρων, αυτό που αποθηκεύεται κυρίως είναι το δημιουργημένο κοινωνικό κεφάλαιο. Οποιοδήποτε είδος παραγωγής υλικών (π.χ. λαχανικά) είναι μάλλον δευτερεύουσας σημασίας.
RS9	Τοποθεσία (Location)	Υψηλή	Το σύστημα βρίσκεται στο κέντρο της Αθήνας στην περιοχή Εξαρχείων. Η μεταβλητή συνδέεται με τη σημασία του πόρου (A8) για τους βασικούς συμμετέχοντες στο εγχείρημα (A1a) και τα σχετικά οικοσυστήματα (ECO), επειδή η ευρύτερη περιοχή είναι πυκνά οικοδομημένη και υπάρχει έλλειψη ανοικτών χώρων και χώρων πρασίνου.
Μονάδες πόρου (Resource units) (RU)			
RU1	Κινητικότητα μονάδων (Resource unit mobility)	Υψηλή	Οι μονάδες πόρου αναφέρονται στην ικανοποίηση των περιβαλλοντικών, ψυχαγωγικών, κοινωνικών, πολιτιστικών και πολιτικών αναγκών των κατοίκων της περιοχής και στη δημιουργία κοινωνικού κεφαλαίου, και συνιστούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των μονάδων πόρου. Ως εκ τούτου, είναι μη-μεταφερόμενες, ενώ η ανάπτυξη, ο ρυθμός αντικατάστασης και η αλληλεπίδραση μεταξύ τους εξαρτάται από τις αποφάσεις για την πραγματοποίηση δράσεων που λαμβάνονται συλλογικά (I3) από τους συμμετέχοντες στο εγχείρημα (A1a). Επιπλέον, η οικονομική αξία των μονάδων δεν μπορεί να μετρηθεί με ακριβείς οικονομικούς όρους, δεδομένων των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους και, τέλος, ο αριθμός των μονάδων εξαρτάται επίσης από τη χρήση.
RU2	Ρυθμός ανάπτυξης ή αναπλήρωσης (Growth or replacement rate)		
RU3	Αλληλεπίδραση μεταξύ μονάδων (Interaction among resource units)		
RU4	Οικονομική αξία (Economic value)		
RU5	Μέγεθος - αριθμός μονάδων (Number of units)		
RU6	Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά (Distinctive characteristics)		

RU7	Χωρική & χρονική κατανομή (Spatial and temporal distribution)		
Παίκτες (Actors) (A)			
A1	Αριθμός παικτών (Number of relevant actors)		
A1a	Οικειοποιητές-κοινωνοί (Relevant actors (appropriators - commoners))	Υψηλή	Οι συμμετέχοντες στο εγχείρημα αποτελούνται από έναν σχετικά χαμηλό αριθμό ατόμων, τα οποία λόγω των κοινωνικο-οικονομικών τους χαρακτηριστικών (A2) επηρέασαν θετικά τις άμεσο-δημοκρατικές διαδικασίες διαβούλευσης (I3), διευκολύνοντας ταυτόχρονα την επίλυση των συγκρούσεων (I4) και τις δραστηριότητες αυτο-οργάνωσης (I7).
A1b	Δημοτική αρχή - Κράτος Relevant actors (municipality - the state)	Υψηλή	Η ανεπίσημη αναγνώριση και η τήρηση μιας πολιτικής μη (ή φθίνουσας) παρέμβασης από τη μεριά της πολιτείας, δημιούργησαν τις κατάλληλες συνθήκες ώστε οι συμμετέχοντες στο εγχείρημα (A1a) να μπορέσουν να αναπτύξουν τους δικούς τους θεσμούς, δομές και κανόνες (GS6).
A1c	Ιδιοκτήτης Relevant actors (TEE - owner of the plot)	Υψηλή	Η αποφυγή νομικών ενεργειών για την ανάκτηση του οικοπέδου από την πλευρά του ιδιοκτήτη έχει επιτρέψει ουσιαστικά την ανάπτυξη και τη λειτουργία του εγχειρήματος.
A2	Κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά (Socioeconomic attributes)	Υψηλή	Τα παρόμοια κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά και η συνοχή των βασικών συμμετεχόντων – οικειοποιητών (A1a) διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στη βιωσιμότητα του εγχειρήματος. Οι περισσότεροι από αυτούς είναι υψηλού μορφωτικού επιπέδου, ανήκουν περίπου στην ίδια γενιά, έχουν κοινή κοινωνική ταυτότητα και υψηλό κοινωνικό κεφαλαίο (A6).
A3	Ιστορικό ή προηγούμενες εμπειρίες (History or past experiences)	Υψηλή	Οι περισσότεροι από τους συμμετέχοντες (A1a) έχουν προηγούμενες εμπειρίες αναφορικά με κοινούς αγώνες και μια κοινή πολιτική κατεύθυνση (A2).
A4	Τοποθεσία (Location)	Υψηλή	Οι περισσότεροι από τους συμμετέχοντες (A1a) είναι κάτοικοι της ευρύτερης περιοχής, γεγονός που επηρεάζει τη σημασία του πόρου (A8) για την ευημερία τους.
A5	Ηγεσία / επιχειρηματικότητα (Leadership / entrepreneurship)	Υψηλή	Το γεγονός ότι το εγχείρημα είναι μη ιεραρχικό επηρεάζει θετικά την εμπιστοσύνη, την αμοιβαιότητα και το κοινωνικό κεφάλαιο (A6). Αν και δεν υπάρχει ηγετική θέση, τα παλαιότερα μέλη φαίνεται να διαδραματίζουν βασικό ρόλο σε ορισμένες περιπτώσεις, κυρίως κινητοποιώντας άλλα μέλη.
A6	Κοινές αξίες – πρότυπα (εμπιστοσύνη-αμοιβαιότητα) / κοινωνικό κεφάλαιο (Norms (trust-reciprocity)/social capital)	Υψηλή	Οι επικρατούσες νόρμες, πρότυπα και συλλογικές αξίες, επηρεάστηκαν βαθύτατα από το κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό περιβάλλον (S) και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των οικειοποιητών (A2) και επηρέασαν την πρωτοβουλία τουλάχιστον στην αρχή, ενώ η εξέλιξη του εγχειρήματος συνέβαλε στη δημιουργία κοινωνικού κεφαλαίου μεταξύ των συμμετεχόντων.
A7	Γνώση του κοινωνικο-οικολογικού συστήματος (Knowledge of SES/mental models)	Υψηλή	Η γνώση του συστήματος (RS), τουλάχιστον στην αρχή, ήταν μάλλον χαμηλή έως μέτρια. Αναπτύχθηκε σταδιακά μέσω της ενεργού συμμετοχής (I3) και της ανταλλαγής σχετικής εμπειρίας με άλλες πρωτοβουλίες και δίκτυα (I8).
A8	Σημασία του πόρου (εξάρτηση) (Importance of resource dependence)	Υψηλή	Ο πόρος είναι εξαιρετικά σημαντικός για την ευημερία των συμμετεχόντων και των κατοίκων της γύρω περιοχής (ECO).
A9	Διαθέσιμη τεχνολογία (Technologies available)	Υψηλή	Η χρήση των ΤΠΕ, του διαδικτύου και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης φαίνεται να έχει προωθήσει τους στόχους του εγχειρήματος και τη δημοσιότητα, αλλά μάλλον δεν έχει αντικαταστήσει τις δια ζώσης αλληλεπιδράσεις μεταξύ των μελών.
Συστήματα διακυβέρνησης (Governance systems (GS))			
GS1	Περιοχή επιρροής (Policy area)	Υψηλή	Το εγχείρημα συνδέεται με άλλες αντίστοιχες δομές και εγχειρήματα αλληλεγγύης και από-τα-κάτω πρωτοβουλιών στην περιοχή αλλά και ευρύτερα (S4).
GS2	Γεωγραφική κλίμακα (Geographic scale)	Υψηλή	Κυρίως κάτοικοι της ευρύτερης περιοχής. Η (μικρή σχετικά) κλίμακα είναι σημαντική επειδή διευκολύνει τις διαδικασίες διαβούλευσης (I3) και διαχείρισης και ενισχύει την ανάπτυξη κοινωνικού κεφαλαίου (στη βάση κοινών πεποιθήσεων, αξιών και εμπειριών) (A6).
GS3	Πληθυσμός (Population)	Υψηλή	Σχετικά μικρός αριθμός ατόμων, κυρίως κάτοικοι της γειτονιάς των Εξαρχείων και «φίλοι» του εγχειρήματος που συμμετέχουν στην ανοιχτή Γενική Συνέλευση

GS4	Τύπος καθεστώτος (Regime type)	Υψηλή	Οι άμεσο-δημοκρατικές ανοιχτού-τύπου διαδικασίες που αφορούν τη λήψη αποφάσεων έχουν μεγάλη σημασία για το εγχείρημα, διότι συνδέονται με τις περισσότερες από τις αναγνωρίσιμες μεταβλητές.
GS5	Οργανώσεις (δομές) δημιουργίας κανόνων (Rule-making organizations)		
GS5a	Δημόσιοι - Κρατικοί (Public)	Μη σχετική ή χαμηλή	Δημόσιες, ιδιωτικές και μη κυβερνητικές οργανώσεις δε συμμετέχουν στη διακυβέρνηση του πόρου (απαγορεύεται βάσει του καταστατικού του εγχειρήματος). Αυτό συνέβαλε θετικά στη βιωσιμότητα του εγχειρήματος, υπό την έννοια ότι διευκόλυνε μια διακυβέρνηση βασισμένη στους χρήστες και περιόρισε πιθανές συγκρούσεις.
GS5b	Ιδιωτικοί (Private)	Μη σχετική ή χαμηλή	
GS5c	Μη-κυβερνητικοί (Non-governmental)	Μη σχετική ή χαμηλή	
GS5d	Τοπικοί (Community-based)	Υψηλή	Το εγχείρημα είναι μη ιεραρχικό και η θέσπιση κανόνων (GS6) βασίζεται στις αποφάσεις των συμμετεχόντων κατά τη διάρκεια της λειτουργίας της ανοιχτής Συνέλευσης (I3).
GS6	Κανόνες λειτουργίας (Rules-in-use)		
GS6a	Επιχειρησιακοί κανόνες (Operational-choice rules)	Υψηλή	Ιδιαίτερης σημασίας για την καθημερινή διαχείριση και οικειοποίηση του πόρου. Ως μεταβλητή είναι αλληλένδετη με τις περισσότερες από τις αναγνωρίσιμες μεταβλητές, αλλά καθορίζει κυρίως τα αποτελέσματα (O1, O2).
GS6b	Κανόνες συλλογικής επιλογής (Collective-choice rules)	Υψηλή	Μεγάλης σημασίας διότι οι συλλογικοί κανόνες προσδιορίζουν τις πρακτικές που αναπτύσσονται και τις στρατηγικές που θέτει η συλλογικότητα. Ως μεταβλητή συνδέεται με τις περισσότερες από τις αναγνωρίσιμες μεταβλητές, αλλά ενημερώνει κυρίως τους επιχειρησιακούς κανόνες (GS6a).
GS6c	Καταστατικοί κανόνες (Constitutional-choice rules)	Υψηλή	Έχουν μεγάλη σημασία επειδή αντικατοπτρίζουν τις αξίες και τις γενικές αρχές της πρωτοβουλίας. Ως μεταβλητή συνδέεται με τις περισσότερες αναγνωρίσιμες μεταβλητές αλλά ενημερώνει κυρίως τους συλλογικούς κανόνες (GS6b).
GS7	Περιουσιακά δικαιώματα (Property-rights systems)	Υψηλή	Τα (άτυπα) περιουσιακά δικαιώματα επί του πόρου καθορίζονται και κατανομούνται από την ανοιχτή συνέλευση μέσω των διαδικασιών διαβούλευσης (I3). Παρά ταύτα υπάρχουν τυπικά περιουσιακά δικαιώματα ιδιοκτησίας (πλήρης κυριότητα)
GS8	Δομή του δικτύου (Network structure)	Υψηλή	Η δομή του δικτύου είναι μάλλον χαλαρή, αλλά το επίπεδο ελευθερίας και η ανοιχτή δομή της Συνέλευσης δημιουργούν μη δεσμευτικές σχέσεις που βασίζονται κυρίως στην εμπιστοσύνη (αξιοπιστία) προς το σύστημα διακυβέρνησης (GS).
GS9	Ιστορική συνέχεια (Historical continuity)	Υψηλή	Η συνεχής λειτουργία του έργου καθ' όλη τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου συνέβαλε στην εδραίωση ενός αισθήματος εμπιστοσύνης (και αξιοπιστίας) (A6). Κάθε φορά που υπήρχαν σημάδια παρακμής, τα παλαιότερα μέλη κινητοποιούνταν ώστε να αποκατασταθεί η βιωσιμότητα του εγχειρήματος (A5).
GS10	Κανόνες παρακολούθησης και επιβολής κυρώσεων (Monitoring and sanctioning rules)	Χαμηλή	Τα χαρακτηριστικά τόσο των συστημάτων του πόρου (RS) όσο και των μονάδων του πόρων (RS) καθώς και οι μη ιεραρχικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων (I3) οδήγησαν σε μάλλον χαμηλό επίπεδο συγκρούσεων μεταξύ χρήσεων και χρηστών (I4), καθιστώντας την ανάπτυξη ενός μηχανισμού εντατικής παρακολούθησης και επιβολής κυρώσεων λιγότερο αναγκαία και σημαντική (I9)
Εστιασμένες Καταστάσεις δράσης: Αλληλεπιδράσεις → Αποτελέσματα (Action situations: Interactions (I) → Outcomes (O))			
I1	Συγκομιδή - οικειοποίηση (Harvesting (appropriation))	Υψηλή	Η οικειοποίηση και κατανομή των μονάδων του πόρου (RU) συνδέεται άμεσα με τις μεταβλητές διακυβέρνησης (GS4, GS5, GS6 και GS7), τις διαδικασίες διαβούλευσης (I3), την παραγωγικότητα του συστήματος (I5) και τις δραστηριότητες αυτο-οργάνωσης (I7).
I2	Διαμοιρασμός πληροφοριών (Information sharing)	Υψηλή	Υψηλό επίπεδο ανταλλαγής πληροφοριών κυρίως λόγω της εγγύτητας (RS9, A4) των κοινωνικών δικτύων και των συλλογικών αξιών-αρχών. Ενώ η χρήση της τεχνολογίας διευκόλυνε την ανταλλαγή πληροφοριών (A9), οι αλληλεπιδράσεις δια ζώσης ήταν μάλλον υψηλότερης αξίας και απαραίτητες.
I3	Διαδικασίες διαβούλευσης (Deliberation processes)	Υψηλή	Οι διαδικασίες διαβούλευσης αποτελούν ένα από τα βασικά συστατικά της επιτυχίας του εγχειρήματος. Η λειτουργία της ανοιχτής Συνέλευσης σε τακτά χρονικά διαστήματα δημιούργησε μια κουλτούρα συμμετοχής, έναν υψηλό βαθμό ευθύνης μεταξύ των μελών (A6) και έναν άμεσο μηχανισμό διαχείρισης και επίλυσης συγκρούσεων (I4).

14	Συγκρούσεις (Conflicts)	Υψηλή	Η απουσία συγκρούσεων μεταξύ των συμμετεχόντων (A1a) συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με τις μεταβλητές διακυβέρνησης (GS4, GS5, GS6 και GS7), τις διαδικασίες διαβούλευσης (I3), τη γενική μορφή των συστημάτων του πόρου (RS) και τις αντίστοιχες μονάδες (RU). Συγκρούσεις με τις κρατικές αρχές υπήρχαν αλλά μειώθηκαν σταδιακά, πιθανά και λόγω των πολιτικών και κοινωνικο-οικονομικών συνθηκών της περιόδου.
15	Επενδυτικές δραστηριότητες (Investment activities)	Υψηλή	Οι επενδυτικές δραστηριότητες σε ό,τι αφορά τις υποδομές είναι μεσαίες έως υψηλές (RS4), αλλά είναι αρκετά υψηλές όσον αφορά τη δημιουργία και την περαιτέρω ανάπτυξη του κοινωνικού κεφαλαίου (A6). Η μεταβλητή είναι σημαντική διότι διευκόλυνε τις δραστηριότητες παρακολούθησης (GS8, I9) και την οικειοποίηση (I1) αλλά διαδραματίζει επίσης σημαντικό ρόλο στην επακόλουθη εξέλιξη του έργου και τα αποτελέσματα (O1, O2 και O3).
16	Δραστηριότητες επιρροής - πολιτικές πιέσεις (Lobbying activities)	Χαμηλή	Οι δραστηριότητες lobbying παρέμειναν στο περιθώριο, θεωρούνται ακατάλληλες και ενάντια στις αρχές και τη λειτουργία του εγχειρήματος (GS6, I3).
17	Δραστηριότητες αυτο-οργάνωσης (Self-organizing activities)	Υψηλή	Οι δραστηριότητες αυτο-οργάνωσης βρίσκονται στο επίκεντρο του εγχειρήματος και παράλληλα με τις διαδικασίες διαβούλευσης (I3). Δρουν ως συνδετικό στοιχείο του εγχειρήματος και βοηθούν στη διατήρηση και ενίσχυση του κοινωνικού κεφαλαίου (A6). Επιπλέον, σχετίζονται άμεσα με τον τύπο και την ποιότητα των παραγόμενων μονάδων του πόρου (RU) και, φυσικά, με τα κοινωνικά και οικολογικά αποτελέσματα (O1-O2).
18	Δραστηριότητες δικτύωσης (Networking activities)	Υψηλή	Παράλληλα με τις δραστηριότητες αυτο-οργάνωσης (17), οι συμμετέχοντες (A1a) κατάφεραν να δημιουργήσουν ένα πλούσιο δίκτυο υποστηρικτών και συμμετεχόντων στην ευρύτερη περιοχή και μακρύτερα (S4), έτσι ώστε να μείνουν πιστοί στις αρχές και τις αξίες τους (GS6) και να εμβαθύνουν τις γνώσεις τους για το κοινό και το σύστημα (A7). Επιπλέον, οι δραστηριότητες δικτύωσης συνέβαλαν στη μεταφορά πολύτιμων γνώσεων μεταξύ παρόμοιων πρωτοβουλιών (O3), ενώ διευκολύνουν σε σημαντικό βαθμό τις διαδικασίες παρακολούθησης και επιβολής κυρώσεων (I9).
19	Δραστηριότητες παρακολούθησης (Monitoring activities)	Υψηλή	Οι δραστηριότητες παρακολούθησης ήταν χαμηλής έντασης εκτός από συγκεκριμένες περιστάσεις, δεδομένης της χρήσης του οικοπέδου, των αρχών λειτουργίας, των δομών διαχείρισης, των σχέσεων των συμμετεχόντων (εμπιστοσύνης, κοινωνικού κεφαλαίου) και των επενδύσεων σε υποδομές. Αυτό συνδέεται θετικά με τη βιωσιμότητα του εγχειρήματος.
I10	Δραστηριότητες αξιολόγησης (Evaluative activities)	Μέτρια	Οι δραστηριότητες αξιολόγησης αποτελούν μέρος των διαδικασιών διαβούλευσης (I3).
O1	Μέτρηση κοινωνικών επιδόσεων (Social performance measures (e.g., efficiency, equity, accountability, sustainability))	Υψηλή	Τα κοινωνικά αποτελέσματα και οι επιδόσεις του έργου ήταν αρκετά υψηλές. Έχει συμβάλει στη δημιουργία και διατήρηση του κοινωνικού κεφαλαίου. Έχει αυξήσει την αλληλεγγύη και έχει γενικά δημιουργήσει μια αξιόπιστη δομή για την ικανοποίηση των κοινωνικών, πολιτιστικών και πολιτικών αναγκών της γειτονιάς.
O2	Μέτρηση οικολογικών επιδόσεων (Ecological performance measures (e.g., overharvested, resilience, biodiversity, sustainability))	Υψηλή	Τα οικολογικά αποτελέσματα και οι επιδόσεις ήταν επίσης υψηλές, δεδομένου ότι το έργο δημιούργησε έναν αστικό χώρο πρασίνου σε μια πυκνοκατοικημένη περιοχή.
O3	Εξωτερικότητες προς άλλα κοινωνικό-οικολογικά συστήματα Externalities to other SESs	Υψηλή	Το έργο αποτελεί παράδειγμα για την ανάπτυξη παρόμοιων πρωτοβουλιών, καθώς η εμπειρία που αποκτάται είναι γενικά μεταβιβάσιμη μέσω του ευρέος φάσματος των δικτύων των μελών.

Γράφημα 1: Ανάλυση των αναρτήσεων του ιστολογίου της συλλογικότητας και κατηγοριοποίησή τους

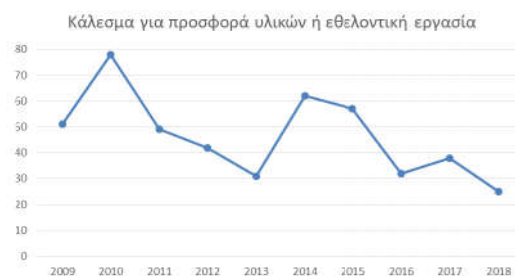
1α

1β

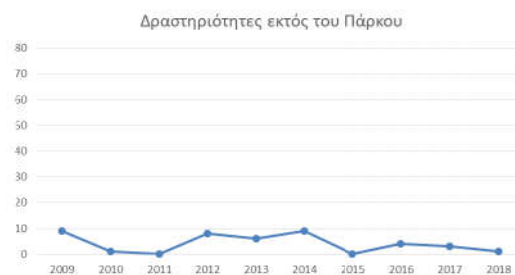
1γ

1δ

1ε

1στ

1ζ

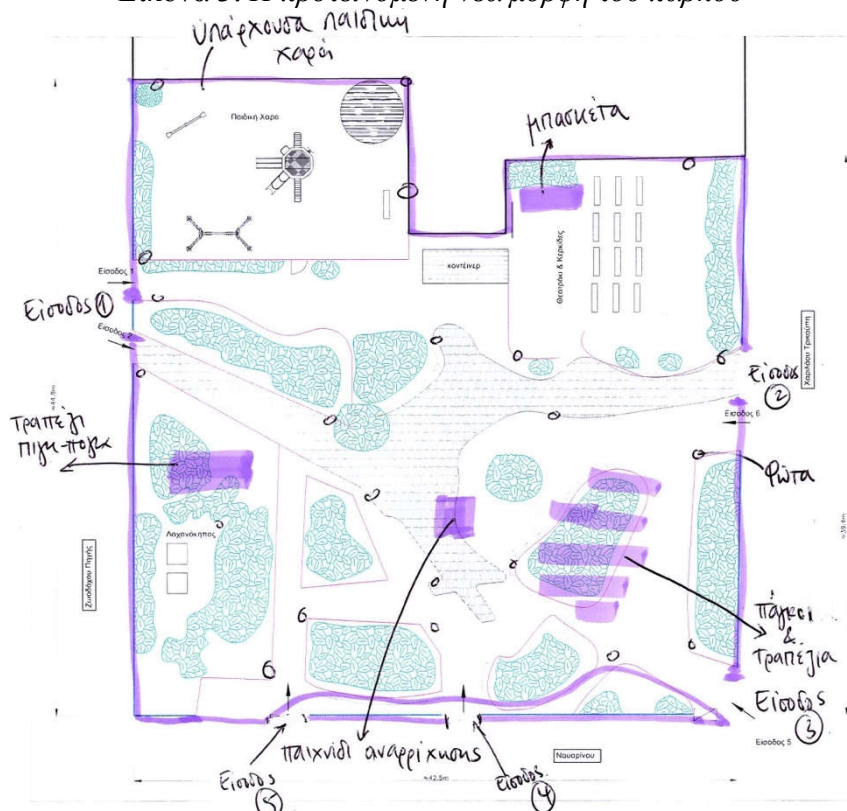
1η

Πηγή: Ιστολόγιο συλλογικότητας (<https://parkingparko.espinblogs.net/>), ίδια επεξεργασία.

Τέλος, σε ό,τι αφορά τη διαχρονική εξέλιξη του εγχειρήματος, τα στοιχεία της ανάλυσης του ιστολογίου της συλλογικότητας (Γράφημα 1) καταδεικνύουν μια φθίνουσα πορεία συμμετοχικότητας (πιθανά αναμενόμενη), η οποία αποτυπώνεται με

τον καλύτερο τρόπο στην από 29 Ιανουαρίου 2018 ανάρτηση «Αυτοδιαχειριζόμενο Πάρκο Ναυαρίνου Τέλος;».¹⁰ Ωστόσο, η κατάσταση αυτή φαίνεται να ανακόπτεται μετά από τις αποφάσεις της συνέλευσης της 31^{ης} Ιανουαρίου 2018, οπότε και αποφασίστηκε η μετατροπή του πάρκου σε «Μεγάλη Παιδική Χαρά» (με περιφράξη του χώρου – βλέπε Εικόνα 3) με μια σειρά από σχετικές ενέργειες (εκστρατεία χρηματοδότησης κτλ.), που συνολικά σηματοδοτούν μια στροφή των οικειοποιητών-κοινωνών με την υιοθέτηση μιας περισσότερο πραγματιστικής προσέγγισης χωρίς ιδεολογικές αγκυλώσεις (π.χ. απόρριψη κάθε είδους «περίφραξης») αλλά εμμένοντας στις βασικές αρχές των κοινών (αυτο-οργάνωση των οικειοποιητών στη βάση ανοικτών διαδικασιών διαβούλευσης), κάτι που φαίνεται να αυξάνει την αποδοχή, συμμετοχικότητα, βιωσιμότητα και, εν τέλει, την αξία του πόρου.¹¹ Υπό μία έννοια μπορούμε να πούμε ότι το κοινό παρουσιάζει σημεία ωρίμανσης και υιοθετεί σταδιακά περισσότερες από τις αρχές σχεδιασμού και λογικής της Οstromικής προσέγγισης (Αρβαντιδής, 2017).

Εικόνα 3: Η προτεινόμενη νέα μορφή του πάρκου

Πηγή: <https://www.firefund.net/parkonavarinou>

¹⁰ <https://parkingparko.espiivblogs.net/2018/01/29/αυτοδιαχειριζόμενο-πάρκο-ναυαρίνο>

¹¹ <http://www.avgi.gr/article/10813/8686234/to-parko-nauarinou-na-ginei-chorotaxiko-ypodeigma>

6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η εργασία χρησιμοποίησε την Οστρομική προσέγγιση και αναλυτικό πλαίσιο (SES) για να μελετήσει το αυτοδιαχειριζόμενο πάρκο Ναυαρίνου ως κοινό, να συζητήσει την επιτυχία του θεσμού και να σκεφτεί ενδεχόμενες πολιτικές για επιτυχείς τέτοιες δράσεις. Στη βάση αυτή η εργασία όχι μόνο συνέβαλε στην κατανόηση του Πάρκου ως κοινού, αλλά διαμόρφωσε (με προσαρμογή του SES) και ένα ευρύτερο πλαίσιο για τη μελέτη και την αποτίμηση τέτοιων θεσμών. Μια σειρά από σημεία που αναδύθηκαν χρήζουν ιδιαίτερης αναφοράς.

Το πρώτο αφορά τη θέση που υιοθετεί η παρούσα εργασία. Με βάση τη θεωρία των κοινών, η προσέγγισή μας απομακρύνεται από τη νεοφιλελεύθερη αφήγηση ότι μόνο οι επίσημοι, τυπικοί, ιδιωτικοί και «από-τα-πάνω» θεσμοί μπορούν να δημιουργήσουν τις κατάλληλες προϋποθέσεις για αποτελεσματική διαχείριση και θετικές επιδόσεις. Η μελέτη της συγκεκριμένης περίπτωσης αναδεικνύει αφενός το γεγονός ότι ενδογενείς, συλλογικοί και άτυποι θεσμοί μπορούν να παράγουν εξίσου θετικά (εάν όχι καλύτερα) αποτελέσματα, αφετέρου την ανάγκη της εις βάθος διερεύνησης αυτών των άτυπων θεσμικών δομών, ρυθμίσεων και σχέσεων υπό το πρίσμα συγκεκριμένου χωρο-χρονικού πλαισίου.

Τέτοιοι ενδογενείς θεσμοί (όπως ένα κοινό) εμφανίζονται συνήθως ως απάντηση σε κρίσιμες ανάγκες του πληθυσμού, με σκοπό την παροχή σημαντικών λειτουργιών στην κοινότητα (σε κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό ή περιβαλλοντικό επίπεδο), που ελάχιστα ή/και καθόλου μπορούν να καλύψουν το κράτος ή/και η αγορά. Η ικανότητα ικανοποίησης αυτών των αναγκών, σε συνδυασμό με την μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα του θεσμού-κοινού, αποτελούν υπό μία έννοια το κριτήριο για την αξιολόγηση της ποιότητας και αποτελεσματικής λειτουργίας του. Συνεπώς, η αξιοπιστία-αποδοχή του θεσμού σε συνδυασμό με την προσαρμοστικότητα-μακροζωία του εξηγούν σε σημαντικό βαθμό γιατί ορισμένα καθεστώτα λειτουργούν και είναι αποτελεσματικά, ενώ άλλα όχι.

Το δεύτερο σημείο αφορά την υιοθέτηση του αναλυτικού πλαισίου SES, το οποίο αναπτύχθηκε από την Ostrom με σκοπό τη διαμόρφωση μιας «κοινής γλώσσας επικοινωνίας» μεταξύ σχετικών επιστημών (πολιτική, οικονομική, γεωγραφία, οικολογία, κοινωνιολογία, κτλ.) για την τεκμηρίωση, ανάλυση και κατανόηση των μεταβλητών, των σχέσεων, των αλληλεπιδράσεων και των αποτελεσμάτων που

προκύπτουν σε τέτοια περίπλοκα συστήματα. Η βασική διαπίστωση είναι ότι η διαμόρφωση και εφαρμογή του πλαισίου στην ειδική περίπτωση κοινού ενός υπαίθριου αστικού χώρου, διευκολύνει τη διεξαγωγή περιγραφικής, διαγνωστικής, αλλά και κανονιστικής ανάλυσης, ενώ η γενίκευση της χρήσης του μέσα από πρόσθετες συγκριτικές μελέτες δύναται να οδηγήσει στη βελτίωση και τη γενικότερη αποδοχή του από τις σχετικές επιστημονικές κοινότητες.

Το τελευταίο σημείο που πρέπει να επισημανθεί αφορά τη μελέτη περίπτωσης, δηλαδή το αυτο-διαχειριζόμενο πάρκο Ναυαρίνου. Συνολικά, έγινε σαφές ότι το εγχείρημα αποτελεί έναν λειτουργικό, αξιόπιστο και επιτυχημένο κοινό-θεσμό. Είναι λειτουργικό διότι παρέχει στην ευρύτερη περιοχή έναν απαραίτητο, υψηλής ποιότητας χώρο πρασίνου, φιλοξενώντας ποικίλες πολιτιστικές, κοινωνικές και ψυχαγωγικές δραστηριότητες οι οποίες προάγουν την ευημερία των κατοίκων. Είναι αξιόπιστο επειδή έχει κερδίσει τον σεβασμό, την εκτίμηση και την υποστήριξη του ευρύτερου πληθυσμού, και απολαμβάνει την ανοχή (αν όχι την αποδοχή) του κράτους και του ιδιοκτήτη της γης. Αποτελεί επιτυχημένο παράδειγμα επειδή εδώ και σχεδόν δέκα χρόνια, όχι μόνο καλύπτει τις πολλαπλές ανάγκες (αναψυχής, οικολογικές, κοινωνικές και πολιτικές) των κατοίκων της περιοχής, βελτιώνοντας την ποιότητα της αστικής ζωής, αλλά έχει καταφέρει να αυξήσει το κοινωνικό κεφάλαιο, την αλληλεγγύη και την υπερηφάνεια του τοπικού πληθυσμού. Τέλος, αποτελεί κοινό-θεσμό, επειδή η κοινότητα των οικειοποιητών-κοινωνών έχει συλλογικά δημιουργήσει ανεπίσημες θεσμικές ρυθμίσεις (μηχανισμούς, κανόνες, πρακτικές, δικαιώματα κλπ.) που ρυθμίζουν βιώσιμα την οικειοποίηση, τη χρήση, τη διακυβέρνηση και την περαιτέρω ανάπτυξη του πόρου.

Κλείνοντας, βάσει των ανωτέρω, εύλογα γεννώνται ερωτήματα τα οποία σχετίζονται αφενός με τη μελλοντική εξέλιξη του εγχειρήματος, αφετέρου με την αξιοποίηση-επέκταση της αποκτηθείσας εμπειρίας και γνώσης στη διαχείριση παρόμοιων περιπτώσεων. Οι συστάσεις πολιτικής αφορούν τόσο τους οικειοποιητές-κοινωνούς όσο και την πολιτεία. Σε ότι αφορά τους πρώτους, οι προτεινόμενες παρεμβάσεις περιορίζονται μόνο στο ότι θα μπορούσαν να επωφεληθούν από τις σχεδιαστικές αρχές της Ostrom για τη διαχείριση των κοινών πόρων και να διερευνήσουν την ανάγκη υιοθέτησης ορισμένων εξ αυτών για τις οποίες δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι εφαρμόζονται (π.χ. η επιβολή κλιμακούμενων κυρώσεων). Σε ότι αφορά τους δεύτερους, λαμβάνοντας υπόψη και την πολυπλοκότητα του

ζητήματος,¹² θα πρέπει μάλλον να αφήσουν αδιατάρακτη την καθημερινή πρακτική, προσπαθώντας παράλληλα να δημιουργήσουν ένα ευρύτερο καθεστώς εντός του οποίου η εν λόγω πρακτική να μπορεί να ευδοκιμεί. Αυτό θα μπορούσε να είναι, για παράδειγμα, η θέσπιση ενός ευρύτερου ρυθμιστικού πλαισίου που θα ορίζει και θα κατανέμει κοινά περιουσιακά δικαιώματα (δηλ. νομικά δικαιώματα επιμέρους κυριότητας ή διαχείρισης σε ομάδες ή κοινότητες συλλογικά), ή μια τοπική ρύθμιση (σε επίπεδο δήμου) που να διευκολύνει τη συνεργασία των πολιτών και τη δημιουργία αστικών κοινών, με τρόπο παρόμοιο με τον Κανονισμό της Μπολόνια.¹³ Ωστόσο, η όποια παρέμβαση (τουλάχιστον αναφορικά με το συγκεκριμένο εγχείρημα του πάρκου Ναυαρίνου) θα πρέπει να επιλεγεί με ιδιαίτερη προσοχή και την ελάχιστη από-τα-πάνω επιβολή, λαμβάνοντας υπόψη τις τοπικές ιδιαιτερότητες, συμπεριλαμβανομένων των κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών συνθηκών, το πολιτισμικό υπόβαθρο και τις πεποιθήσεις των συμμετεχόντων, και αφήνοντας χώρο για «τα περισσότερο και τα λιγότερο (αν)επίσημα [άτυπα]» (Davy, 2018, σελ. 861). Σε τελική ανάλυση, όπως λέει και ο Ho (2018), εάν μια θεσμική δομή «δουλεύει» μέσα σε ένα δεδομένο πλαίσιο είναι μάλλον σοφότερο να την αφήσουμε ανέγγιχτη, αποδεχόμενοι τις ρυθμίσεις της καθημερινής πράξης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

- Αρβανιτίδης, Π. (2017). Τα κοινά ως θεσμός διαχείρισης των κοινών πόρων: η συμβολή της Έλινor Όστρομ. *Πρόταση*, 2 (11), σελ. 280-282.
- Αρβανιτίδης, Π. και Νασιώκα, Φ. (2015). Οι χώροι αστικού πρασίνου ως «κοινοί πόροι». Στο Α. Αρβανίτης, Π. Λαφαζάνη, Σ. Μπάσμπας, Μ. Παπαδοπούλου, Ι. Παρασχάκης και Δ. Ρωσσικόπουλος (επιμ.), *Χαρτογραφίες νου, ψυχής και γνώσης* (σελ. 662-680). Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ζήτη.
- Αφουξενίδης, Α. και Γαρδίκη, Μ. (2015). Χαρτογραφώντας την κοινωνία πολιτών στην Ελλάδα σήμερα: προβλήματα και προοπτικές. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 143 (B), σελ. 33-53.

¹² Αφενός, το κράτος οφείλει μέσα από την εφαρμογή της κατάλληλης πολεοδομικής πολιτικής να εξασφαλίζει τις κατάλληλες συνθήκες διαβίωσης των κατοίκων (Σύνταγμα, άρθρο 24), αφετέρου, οφείλει να προστατεύει και να εφαρμόζει το δίκαιο των περιουσιακών δικαιωμάτων (ο.π. άρθρο 19).

¹³ Ο *Κανονισμός της Μπολόνια για τη Συνεργασία Μεταξύ Πολιτών και Πόλης με σκοπό τη Φροντίδα και την Αναγέννηση των Αστικών Κοινών* (The Bologna Regulation) είναι το πρώτο παγκοσμίως πολιτικό και κανονιστικό πλαίσιο που καλεί απλούς πολίτες, ομάδες, κοινότητες, ακόμη και γειτονιές ολόκληρες να διαμορφώσουν τα δικά τους αστικά κοινά με την ενεργό βοήθεια και συμμετοχή των τοπικών αρχών της Μπολόνια (Bollier, 2015 · Iaione, 2016).

- Καβουλάκος, Κ.Ι. και Γριτζάς, Γ. (2015). *Εναλλακτικοί οικονομικοί και πολιτικοί χώροι. Κοινωνικά κινήματα και χωρική ανάπτυξη*. Ζωγράφου: ΣΕΑΒ.
- Μαυρής, Γ. (2016). Άνοδος και Πτώση. Η εκλογική επιρροή του ΣΥΡΙΖΑ πριν και μετά το Δημοψήφισμα της 5ης Ιουλίου 2015. *Τετράδια*, 66-67, σελ. 93-104.
- Παπακώστα, Κ. (2019, Απρίλιος 14). «Μονμάρτη» της Αθήνας τα Εξάρχεια - Κέντρο τέχνης και πολιτισμού, *iefimerida*. <https://www.iefimerida.gr/ellada/katerina-parakostamonmarti-tis-athinas-ta-exarheia> [πρόσβαση 10 Σεπτεμβρίου 2019]
- Πρωτοβουλία Πάρκου Ναυαρίνου (2018). Το πάρκινγκ τους, το πάρκο μας. <https://parkingparko.espinblogs.net>
- Σερντεδάκης, Ν. και Τομπάζος, Σ. (επιμ.) (2018). *Όψεις της ελληνικής κρίσης. Συγκρουσιακός κύκλος διαμαρτυρίας και θεσμικές εκβάσεις*. Αθήνα: Gutenberg.
- Lefebvre, H. (1968/1977). *Το δικαίωμα στην πόλη* (μτφρ.: Π. Τουρνικιώτης, Κ. Λωράν). Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Ξενογλώσση

- Aggarwal, R.M. and Haglund, L. (2019). Advancing water sustainability in megacities: Comparative Study of São Paulo and Delhi using a social-ecological system framework. *Sustainability*, 11 (19), 5314, <https://doi.org/10.3390/su11195314>
- Aguilera, S.E. (2018). Measuring squid fishery governance efficacy: A social-ecological system analysis. *International Journal of the Commons*, 12 (2), pp. 21-57.
- Anthopoulos, T., Nikolaidou, S., Partalidou, M. and Petrou, M. (2017). The emergence of municipal allotment Gardens in Greece in times of crisis. Governance challenges for New Urban gardening practices. In C. Soulard, C. Perrin and E. Valette (Eds.), *Toward sustainable relations between agriculture and the City*. Cham: Springer, pp. 181-199.
- Arvanitidis P. (2017). The concept and determinants of civic engagement. *Human Affairs*, 27 (3), pp. 252-272.
- Arvanitidis, P. (2014). *The economics of urban property markets: An institutional economics analysis*. London: Routledge.
- Arvanitidis, P. and Nasioka, F. (2017). Urban open greenspace as a commons, an exploratory case study in Greece. *The Public Sector*, 43 (1), pp. 19-32.

- Arvanitidis, P., Lanenis, K., Petrakos, G. and Psycharis, Y. (2009). Economic aspects of urban green space: a survey of perceptions and attitudes. *Environmental Technology and Management*, 11, pp. 143-168.
- Badiou, A. (2012). *The rebirth of history*. London: Verso.
- Baka, A. and Garyfallou, A. (2011). Collective identity and empowerment in the December 2008 Protests in Greece: A socio-psychological Approach. *Journal of Critical Studies in Business & Society*, 2 (1/2), pp. 30-50
- Barthel, S., Folke, C. and Colding, J. (2010). Social-ecological memory in urban gardens - Retaining the capacity for management of ecosystem services. *Global Environmental Change*, 20 (2), pp. 255-265.
- Bodirsky, K. (2017). Between equal rights force decides? Contested place-making and the right to the city. *City*, 21 (5), pp. 672-681.
- Bollier, D. (2015). Bologna, a laboratory for urban commoning, *David Bollier. News and perspectives on the commons*. Retrieved November 20, 2018 from <http://www.bollier.org/blog/bologna-laboratory-urban-commoning>
- Caffentzis, G. (2010). The future of 'the commons': Neoliberalism's 'plan B' or the original disaccumulation of capital?. *New Formations*, 69 (69), pp. 23-41.
- Caffentzis, G. and Federici, S. (2014). Commons against and beyond capitalism. *Community Development Journal*, 49 (suppl_1), pp. i92-i105.
- Charalampopoulos, I., Tsiros, I., Chronopoulou-Sereli, A. and Matzarakis, A. (2013). Analysis of thermal bioclimate in various urban configurations in Athens, Greece. *Urban Ecosystems*, 16 (2), pp. 217-233.
- Chatzidakis, A. (2013). Commodity fights in post-2008 Athens: Zapatistas Coffee, Kropotkinian Drinks and Fascist Rice. *Ephemera*, 13, pp. 459-468.
- Colding, J. and Barthel, S. (2013). The potential of 'Urban Green Commons' in the resilience building of cities. *Ecological Economics*, 86, pp. 156-166.
- Colding, J. and Barthel, S. (2019). Exploring the social-ecological systems discourse 20 years later. *Ecology and Society*, 24 (1), doi:10.2307/26796920
- Colding, J., Barthel, S., Bendt, P., Snep, R., van der Knaap, W. and Ernstson, H. (2013). Urban green commons: Insights on urban common property systems. *Global Environmental Change*, 23 (5), pp. 1039-1051.
- Cox, M. (2014). Applying a social-ecological system framework to the study of the Taos Valley irrigation system. *Human Ecology*, 42 (2), pp. 311-324.

- Daskalaki, M. (2018). Alternative organizing in times of crisis: Resistance assemblages and socio-spatial solidarity. *European Urban and Regional Studies*, 25 (2), pp. 155-170.
- Davy, B. (2018). After form. The credibility thesis meets property theory. *Land Use Policy*, 79, pp. 854-862.
- De Angelis, M. (2012). Crises, movements and commons. *Borderlands*, 11 (2), pp. 1-22.
- De Angelis, M. (2014). Social revolution and the commons. *South Atlantic Quarterly*, 113 (2), pp. 299-311.
- De Angelis, M. and Harvie D. (2014). The commons. In M. Parker, G. Cheney, V. Fournier and C. Land (Eds.), *The Routledge companion to alternative organization*. Abingdon, Oxon, and New York, NY: Routledge, pp. 280-293
- Delli Carpini, M.X., Cook, F.L. and Jacobs, L.R. (2004). Public deliberation, discursive participation, and citizen engagement. *Annual Review of Political Science*, 7 (1), pp. 315-344.
- Demsetz H. (1967). Toward a theory of property rights. *The American Economic Review*, 57 (2), Papers and Proceedings of the Seventy-ninth Annual Meeting of the American Economic Association. (May, 1967), pp. 347-359.
- Dressel, S., Ericsson, G. and Sandström, C. (2018). Mapping social-ecological systems to understand the challenges underlying wildlife management. *Environmental Science & Policy*, 84, pp. 105-112.
- Economides, S. and Monastiriotis, V. (Eds.) (2009). The return of street politics?: essays on the December riots in Greece. *The Hellenic Observatory*, The London School of Economics and Political Science, London.
- Flynn, C.D. and Davidson, C.I. (2016). Adapting the social-ecological system framework for urban stormwater management: the case of green infrastructure adoption. *Ecology and Society*, 21 (4), 19, <https://doi.org/10.5751/ES-08756-210419>
- Frezouli, E. (2016). Self-organized Park Navarinou and Zoodochou Pigis str., Greece. *Environmental Justice Atlas*. Retrieved November 10, 2018 from <https://ejatlas.org/conflict/self-organised-park-navarinou-and-zoodochou-pigis-str>
- GreenKeys (2008). *Urban green as a key for sustainable cities*. European Union and German Federal Ministry of Transport, Building and Urban Affairs. Berlin.

- Habermas, J. (1989). *The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Hampton, K.N. and Gupta, N. (2008). Community and social interaction in the wireless city: wi-fi use in public and semi-public spaces. *New Media & Society*, 10 (6), pp. 831-850.
- Hampton, K.N., Goulet, L.S. and Albanesius, G. (2015). Change in the social life of urban public spaces: The rise of mobile phones and women, and the decline of aloneness over 30 years. *Urban Studies*, 52 (8), pp. 1489-1504.
- Hampton, K.N., Livio, O. and Sessions Goulet, L. (2010). The social life of wireless urban spaces: Internet use, social networks, and the public realm. *Journal of Communication*, 60 (4), pp.701-722.
- Hardin, G. (1968). The tragedy of the commons. *Science*, 162, pp. 1243-1248.
- Hardt, M. and Negri, A. (2000). *Empire*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Hardt, M. and Negri, A. (2004). *Multitude: war and democracy in the Age of the Empire*. New York: Penguin Press.
- Hardt, M. and Negri, A. (2009). *Commonwealth*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Harvey, D. (2006). The political economy of public space. In S. Low and N. Smith (Eds.), *The politics of public space* (pp. 17-34). New York: Routledge.
- Harvey, D. (2008). The right to the city. *New Left Review*, 53, pp. 23-40.
- Harvey, D. (2011). The future of the commons. *Radical History Review*, 109, pp. 101-107.
- Harvey, D. (2012). *Rebel cities: From the right to the city to the urban revolution*. London: Verso.
- Harvey, D. (2014). *Seventeen contradictions and the end of capitalism*. New York: Oxford University Press.
- Herrero-Jáuregui, C., Arnaiz-Schmitz, C., Reyes, M.F., Telesnicki, M., Agramonte, I., Easdale, M.H., Schmitz, M.F., Aguiar, M., Gómez-Sal, A. and Montes, C. (2018). What do we talk about when we talk about Social-Ecological Systems? A Literature Review. *Sustainability*, 10 (8), 2950, <https://doi.org/10.3390/su10082950>
- Hinkel, J., Cox, M.E. Schlüter, M., Binder, C.R. and Falk, T. (2015). A diagnostic procedure for applying the social-ecological systems framework in diverse cases. *Ecology and Society*, 20 (1), pp. 213-225.

- Ho, P. (2018). Institutional function versus form: The evolutionary credibility of land, housing and natural resources. *Land Use Policy*, 75, pp. 642-650.
- Holloway, J. (2010). *Crack Capitalism*. London: Pluto Press.
- Huron, A. (2015). Working with Strangers in Saturated Space: Reclaiming and Maintaining the Urban Commons. *Antipode*, 47 (4), pp. 963-979.
- Iaione, C. (2016). The CO-City: Sharing, collaborating, cooperating, and commoning in the city. *American Journal of Economics and Sociology*, 75 (2), pp. 415-455.
- Jacobs, J. (1961). *The death and life of great American cities*. New York: Random House.
- Karamichas, J. (2009). The December 2008 riots in Greece. *Social Movement Studies*, 8(3), pp. 289-293
- Keeler, B.L., Hamel, P., McPhearson, T. Hamann, M.H. Donahue, M.L., Prado, M.K.A. and Arkema K.K. (2019). Social-ecological and technological factors moderate the value of urban nature. *Nature Sustainability*, 2 (1), pp. 29-38.
- Kotronaki, L. and Christou, S. (2019). (De-)Politicization trajectories in an anti-austerity contentious cycle. Social clinics-pharmacies solidarity structures in Greece. *Partecipazione e Conflitto*, 12 (2), pp. 325-352.
- Kousis, M. and Paschou, M. (2017). Alternative forms of resilience: A typology of approaches for the study of citizen collective responses in hard economic times. *Partecipazione e Conflitto*, 10 (1), pp. 136-168.
- Koutrolikou, P. (2016). Governmentalities of urban crises in inner city Athens, Greece. *Antipode*, 48 (1), pp. 172-192.
- Li, T., Dong, Y. and Liu, Z. (2020). A review of social-ecological system resilience: Mechanism, assessment and management. *Science of The Total Environment*, 723, 138113, <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.138113>
- Libecap, G. (2009). The tragedy of the commons: property rights and markets as solutions to resource and environmental problems. *The Australian Journal of Agricultural and Resource Economics*, 53, pp. 129-144.
- Ling, G.H.T. (2019). A perspective on social-ecological system framework and new institutional economics theories in explaining Public Open Spaces (Pos) governance and quality issues. *Journal of Design and Built Environment*, 19 (2), pp. 1-13.
- Low, S. (2017). Public space and the public sphere: The legacy of Neil Smith. *Antipode*, 49 (S1), pp. 153-170.

- Low, S. M., Taplin, D. and Scheld, S. (2005). *Rethinking urban parks: Public space & cultural diversity*. Austin, TX: University of Texas Press.
- Madanipour, A. (2003). *Public and private spaces of the city*. London: Routledge.
- Marcuse, P. (2014). Reading the right to the city. *City*, 18 (1), pp. 4-9.
- Massey, D. (2005). *For space*. London: Sage.
- McGinnis, M.D. and Ostrom, E. (2014). Social-ecological system framework: initial changes and continuing challenges. *Ecology and Society*, 19 (2), 30. <http://dx.doi.org/10.5751/ES-06387-190230>.
- Moffatt, S. and Kohler, N. (2008). Conceptualizing the built environment as a social-ecological system. *Building Research & Information*, 36 (3), pp. 248-268.
- Nagendra, H. and Ostrom, E. (2014). Applying the social-ecological system framework to the diagnosis of urban lake commons in Bangalore, India. *Ecology and Society*, 19 (2), 67. <http://dx.doi.org/10.5751/ES-06582-190267>
- Nyaupane, G.P., Poudel, S. and Timothy, D.J. (2018). Assessing the sustainability of tourism systems: A social-ecological approach. *Tourism Review International*, 22 (1), pp. 49-66.
- Ostrom, E. (1990). *Governing the Commons: the evolution of institutions for collective action*. New York: Cambridge University Press.
- Ostrom, E. (1992). Community and the endogenous solution of commons problems. *Journal of Theoretical Politics*, 4 (3), pp. 343-351.
- Ostrom, E. (1999). Coping with tragedies of the commons. *Annual Review of Political Science*, 2, pp. 493-535.
- Ostrom, E. (2000). Reformulating the commons. *Swiss Political Science Review*, 6 (1), pp. 29-52.
- Ostrom, E. (2007). A diagnostic approach for going beyond panaceas. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 104 (39), pp. 15181-15187.
- Ostrom, E. (2008). The challenge of common-pool resources. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 50 (4), pp. 8-20.
- Ostrom, E. (2009). A general framework for analyzing sustainability of social-ecological systems. *Science*, 325, pp. 419-422.
- Ostrom, E. (2010). Analyzing collective action. *Agricultural Economics*, 41(S1), pp. 155-166.

- Papageorgiou, M. (2017). Spatial planning in transition in Greece: a critical overview. *European Planning Studies*, 25 (10), pp. 1818-1833.
- Partalidou, M. and Anthopoulou, T. (2017). Urban allotment gardens during precarious times: From motives to lived experiences. *Sociologia Ruralis*, 57 (2), pp. 211-228.
- Partelow, S. (2018). A review of the social-ecological systems framework: applications, methods, modifications, and challenges. *Ecology and Society*, 23 (4), 36. <https://doi.org/10.5751/ES-10594-230436>
- Perrotti, D., Hyde, K. and Otero Peña, D. (2020). Can water systems foster commoning practices? Analysing leverages for self-organization in urban water commons as social–ecological systems. *Sustainability Science*, 15, pp. 781-795.
- Politaki, A. (2013, February 11). Greece is facing a humanitarian crisis. *The Guardian*. Retrieved November 10, 2018 from <https://www.theguardian.com/commentisfree/2013/feb/11/greece-humanitarian-crisis-eu>
- Shah, A. and Garg, A. (2017). Urban commons service generation, delivery, and management: A conceptual framework. *Ecological Economics*, 135 (C), pp. 280-287.
- Skoulika, F., Santamouris, M., Kolokotsa, D. and Boemi, N. (2014). On the thermal characteristics and the mitigation potential of a medium size urban park in Athens, Greece. *Landscape and Urban Planning*, 123, pp. 73-86.
- Stanfield, J.R. (1999). The scope, method, and significance of original institutional economics. *Journal of Economic Issues*, 33 (2), pp. 231-255.
- Stavrides, S. (2016). *Common space: The city as commons*. London: Zed Books.
- Vaiou, D. and Kalandides, A. (2016). Practices of collective action and solidarity: reconfigurations of the public space in crisis-ridden Athens, Greece. *Journal of Housing and the Built Environment*, 31 (3), pp. 457-470.
- Vasilopoulou, S. and Halikiopoulou, D. (2015). Greek politics: economic crisis or crisis of democracy?. *World Affairs*, 178 (3), pp.13-19.
- Vogt, J.M., Watkins, S.L., Mincey, S.K., Patterson, M.S. and Fischer, B.C. (2015). Explaining planted-tree survival and growth in urban neighborhoods: A social–ecological approach to studying recently-planted trees in Indianapolis. *Landscape and Urban Planning*, 136, pp. 130-143.

- Wilber, C.K. and Harrison, R.S. (1978). The methodological basis of institutional economics: Pattern model, storytelling, and holism. *Journal of Economic Issues*, 12 (1), pp. 61-89.
- Wolch, J.R., Byrne, J. and Newell, J.P. (2014). Urban green space, public health, and environmental justice: The challenge of making cities 'Just Green Enough'. *Landscape and Urban Planning*, 125, pp. 234-244.